

L. Varga Péter

A médium olvasása.
Közeg, medialitás és materialitás az irodalomban

PhD-értekezés

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola

Témavezetők:

Prof. Dr. Thomka Beáta
Prof. Dr. Kulcsár Szabó Ernő

2009

Tartalom

Tézis	4
Opponensi vélemény (Müllner András)	11
Opponensi vélemény (Szirák Péter)	16
Válasz Müllner András és Szirák Péter opponensi véleményére	21
Tudományos önéletrajz	25

L. Varga Péter

A médium olvasása

Közeg, medialitás és materialitás az irodalomban

PhD-értekezés

Tézis

Az irodalom olvasása még mindig talán a legszebb érzéksalódás. Ez a nem túl tudományos gondolat különös jelentőségre tehet szert doktori értekezésem szempontjából. Nem csak azért, mert az olvasás szubjektív élményénél fogva rendre az irodalmi alapanyaghoz irányít vissza, de azért is, mert az *olvasás* által valami olyasmi történik, amivel az említett érzéksalódás következtében csak ritkánt vetünk számot. Ez pedig a mindenkori értelmezői munka, mely az írott és nyomtatott szöveg anyagtalan anyagszerűségét, de érzéki, látható materialitását is mindezek összjátékában igyekszik megragadni. A betű „mögül” kibomló fikciós világ szállóigéje, vonatkozzon bár lírára vagy prózára, azt sugallja, az írott szó felülete, érzéki síkja takarja el azt a közeget, melyben az olvasás antropológiai értelemben végbemegy, amelyben a jelentésképzés mint olyan *történik*. Ez az ártalmatlan szállóige a kortárs mediális kultúratudományok, így az irodalomtudomány számára is különös aktualitással bír. Friedrich Kittler szerint a modernség talán legfőbb dilemmája, hogy nincsen kommunikálható értelem a kommunikáció anyagszerű alapja, vagyis materialitás nélkül, azonban önmagában ez a materialitás semmilyen értelmet nem kommunikál.¹ Dolgozatom lényegében ennek a látszatellentmondásnak az értelmezhetőségére épül.

Az irodalom olvasása érzéksalódás a tekintetben, hogy maga ez az esemény akaratlanul vagy öntudatlanul íródik bele a fentebbi paradoxonba. Betűket látunk, de szavakat hallunk, vagy képeket látunk, de betűket olvasunk? A humántudományokat meglehetősen régóta foglalkoztató kérdéskör számos aspektusból megközelíthető, én ezek közül e helyütt egyet javaslok.

Az utóbbi évtizedek értelmezői megközelítéseket, vagyis tág értelemben a hermeneutikát érintő kihívásai az úgynevezett anti-hermeneutikai érdeklődésű szaktudományok (kommunikációkutatás, mediális kultúratudományok) felől elsősorban arra világítottak rá, hogy a „kommunikálható értelmet” körülvevő értelmező diszkurzusok nem működtethetők olyan körülmények között, melyek a tapasztalat jelen(lét)ében, prezenciájában az esztétikai „élményszerűséget” hívják legfőképpen elő, és bár – mint a mozgás, a tánc, a performansz vagy a zene – az adott ponton jelentéssel telíthetők, de ezeket nem veszi körül az értelmezői diszkurzusok szemhatára. A „kommunikáció materialitásaira”, úgy is, mint az emberi testre és nem mint metafizikai szubsztanciára, a szövegre mint anyagszerű jelölőre, nem pedig az

¹ Friedrich KITTLER: *Draculas Vermächtnis*. Reclam, Leipzig, 161. Magyarul: KITTLER: Jel és zaj távolsága. Ford. LŐRINCZ Csongor, = BÓNUS Tibor, KELEMEN Pál, MOLNÁR Gábor Tamás (szerk.): *Intézményesség és kulturális közvetítés*. Ráció Kiadó – Magyar Műhely Kiadó, Budapest, 2005, 455-474.

„értelmezés megkoronozásának mint az emberi gyakorlat kitüntetett gócpontjának”² hatalma alatt álló instanciára történő rámutatás, persze, nem egyenlő az értelmezői munka feladásával, tehát bizonyosan nem jelenti a jelentés, a jelölés vagy az interpretáció elhagyását.³ Sokkal inkább arról van szó, hogy a kommunikáció materialitásainak az interpretációba történő bevonása „kevésbé antropocentrikus (kevésbé szellemi), kevésbé anti-technológiai, illetve az ember önmagáról való tudását kevésbé transzcendentális formában közvetíti”.⁴ Mindez együtt jár „a szemantikai dimenzió privilégiumának” végével, ahol „az értelem, a jelentés és a szellem illúziójának betegségére” („multiplex sclerosisára”) olyan ellenszer kínálkozik, mely „kiűzi a szellemet a karteziánus szellemtudományból”.⁵ És valóban, ha „[a]z utóbbi két évtized szellemtudományos fejleményei arról tanúskodnak mindenestre, hogy a hermeneutikába vetett hitet leginkább ez utóbbi, az értelem megelőlegezésére, a megértés anakronisztikusnak látszó akarására vonatkozó ellenérzések rendítették meg”,⁶ úgy maga a tág értelemben vett filológia és az irodalomértelmezés, sőt az irodalomtörténet-írás szorul rá saját identitásának és helyzetének újrászituálására.⁷

A jelenlegi munka tétje, hogy felmutassa: a kommunikáció materialitása hermeneutikai keretek közt vizsgálható. Azaz az irodalmi szöveg olvasása bár a látható és hallható nyelvnek az olyan szóhoz juttatásaként is érthető, mely a különbséget mutatná föl a beírás technológiája és az olvasás imaginációja közt, az anyagszerűség, a szöveggel először mint „optikai képződménnyel” történő találkozás a szövegek poétikai–retorikai megalkotottságára hat vissza, pontosabban, poétikai funkcióra tehet szert. Ilyen értelemben nemcsak elfedve megmutatja, illetve megmutatva elfedi a materialitást, de egyúttal akaratlanul is „visszaírja” azt a poeticitáshoz. Vagyis, miközben az interpretáció, a szemantikai dimenzió, az értelmezői horizont érvénye eljelentéktelenedni látszik, addig az anyagszerűség poetizálódása annak a mégis inkább hermeneutikai munkának kedvez, mely a jelenséget nemcsak tudomásul venni, de elhelyezni, értelmezni is képes. És ugyan az még kérdéses, ebből ideológiai vagy ideológiamentes úton születhet-e akár a szubjektumnak, akár az irodalomnak (egymáson keresztül) bármilyen meghatározó narratívája, kétségtelen, hogy a mediális kultúratudományok horizontja az értést és az önértést ezen a talapzaton ugyancsak átfogja. Mert ha a szellemtudományok „válsága” összefüggésbe hozható a medialitás és a materialitás szellemtudományokat, de tágra az irodalomértést is meghatározó dimenzióival, úgy a technikai médiumok huszadik századi ugrásszerű térnyerése éppen ezek felől a médiumok felől vizsgálhatja felül és újra az irodalom történeti mibenlétét, valamint az értelmezhetőség feltételeit egyaránt.

Az érzékek „lehangolására” kifejlesztett technikai médiumok⁸ szerepe ugyanis mind meghatározóbbnak tűnik az irodalomértés keretei között is. A műalkotás materialitása innen nézve olyan kiindulópont, mely továbbvezethet az olvasás elméletéig, ily módon ez a munka, bár a technikai médiumok, a materialitás poetológiai szerepére kérdezne rá irodalmi szövegek és medialitás, valamint irodalmi szövegek és materialitás létmódja felől – méghozzá ezek

² Hans Ulrich GUMBRECHT: *Beyond Meaning: Positions and Concepts in Motion*. = Uő: *Production of presence: what meaning cannot convey*. Stanford University Press, California, 2004, 53.

³ Uo.

⁴ H. U. GUMBRECHT: *A Farewell to Interpretation*. = H. U. GUMBRECHT, K. Ludwig PFEIFFER (ed.): *Materialities of Communication*. Stanford University Press, California, 1994, 391-392.

⁵ K. Ludwig PFEIFFER: *The Materiality of Communication*. = *Materialities of Communication*. 3-4.

⁶ KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *Az interpretáció fogalma „nem-hermeneutikai” diskurzusokban*. = Uő: *Hermeneutikai szakadékok*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2005, 7.

⁷ Ehhez lásd KULCSÁR-SZABÓ Ernő: *A hermeneutikai kolosszus és a mediális megkülönböztetés – avagy szövegtudomány-e (még) a filológia?* = *Irodalomtörténet*, 2008/2, 188-222.

⁸ Kittler előadásorozata mindezeket részletesen tárgyalja mind az irodalom, mind pedig – nem véletlenül – a hadászat összefüggésében. F. KITTLER: *Optikai médiumok*. Ford. KELEMEN Pál, Ráció Kiadó – Magyar Műhely Kiadó, Budapest, 2004.

interpretációján keresztül –, végül egyfajta olvasáselméletként végzi. Ezzel azonban valójában nem akar igazodni semmilyen értelmezői (vagy értelmezésellenes) hagyományhoz, jóllehet kétségtelen, hogy belőlük (is) merít. Az érzékek jelentősége az olvasásban ugyanis olyan alapvető feltételként kerül elénk, mely kiiktathatatlan az ebből továbbgyűrűző, nem ideológiai értelemben vett interpretációs gyakorlatban. Hiszen az olvasás medialitása mindenekelőtt az érzékeléssel, ezzel együtt viszont annak – semlegesen értett – manipulálhatóságával írható le. „Ha az olvasás fenomenjét a hallás és a látás összekötöttségében nézem, a dolognak két aspektusa adódik, az egyik antropológiai, a másik poetológiai. Az antropológiai aspektus ősrégi. A két érzékünk közti rivalitás ismert. Mindenki tudja, hogy a héja jobban lát, mint mi, a macska pedig jobban hall. Ám hallás és látás összjátéka az embert régóta különösen kitüntetett szerepbe helyezi. A hallás nemcsak annyit jelent: hallani, hanem elsősorban szavakat hallani. Ebben áll a hallás kitüntetettsége. Még az ismert olvasási mód során is, hallás és látás játékában, a hallásé az első hely” – állítja Gadamer.⁹ Ha pedig a hallás mindenekelőtt a szavak meghallását jelenti, a „nyelv mint nyelv” (Sprache als Sprache) úgy hozható szóba,¹⁰ hogy benne a világ igazabb léthez jut.¹¹ Hogyan hozható mindez összefüggésbe a medialitással, az anyagszerűséggel és az érzékek „lehengetésével”? Gadamer szerint hallás és látás összjátékában – az olvasás során is – a hallásé a főszerep. Amint megjegyzi, az irodalom „tárgya a nyelv, és nem az írás. A nyelv a tulajdonképpeni valóság az irodalom által szóba-hozottban, és ez a legkülső lehetőség, mely valamennyi materialitásból visszavonul, illetve amely a lejegyzett szöveg nyelvi történéseiből mintegy új értelem- és hangzásvalóságot nyer. (...) Itt ragadható meg lényegében a hallás és látás közti összefüggés. Ahol irodalommal dolgozunk lehet, ott van az írás néma jele és a minden nyelv hallhatósága közti feszültség tökéletes feloldása. Nemcsak olvassuk az értelmet, halljuk is.”¹²

Ebből a perspektívából látható igazán tisztán, hogy a hermeneutikai gondolkodás bár számol az írás „néma jelével”, nem helyezi az olvasás, itt helyesebben: a szavak és így a jelentés, az értelem „meghallása” elé azt. Jóllehet árnyalhatja a dolgot, hogy a nyelv biológiai kutatása során egyértelművé vált: ami „meghallás”, az fiziológiai értelemben érzékcsalódás. A kiváló tudós Steven Pinker a következőket mondja erről:

A beszéd maga is illúzió. A beszédet különálló szavak sorozatának halljuk, ám ellentétben a fával, mely az erdőben úgy dől ki, hogy senki sincs, aki meghallja, az olyan szóhatárnak, amelyet senki sem hall meg, nincsen hangja. A beszéd hanghullámaiban az egyik szó folyamatosan megy át a másikba; nincsenek kicsi kis szünetek a kiejtett szavak között, mint ahogyan az írott szavakat a fehér szóközök választják el egymástól. A szóhatárok csupán érzéki csalódás következményeként jönnek létre, amikor egy hangsor olyan részéhez érünk, amely egybeesik mentális szótárunk egy címszavával. Ez akkor válik igazán nyilvánvalóvá, amikor idegen nyelvű beszédet hallunk; nem tudjuk megmondani, hol végződik az egyik szó, és hol kezdődik a másik.¹³

Ha a beszéd maga illúzió, és az agyunk konstruálja meg a rendezetlen hangokból a megtanultak, az előzetes tudás alapján a materialitás határait az értelem alapján, úgy a materialitás addig tűnik el az értelem meghallása mögött, amíg a beszéd illúziója az ismerősség horizontjában marad. Az érzékiség tapasztalata és a konstrukciós készség úgy békítik össze materialitás és értelem síkjait, hogy a különbséget abban, amit az irodalmi

⁹ Hans-Georg GADAMER: Hören – Sehen – Lesen. = Uő: *Gesammelte Werke*. Siebeck, Tübingen, 1999, 271.

¹⁰ Martin HEIDEGGER: Az út a nyelvhez. Ford. HÉVIZI Ottó, = MH: „...költőien lakozik az ember...”. T-Twins Kiadó – Pompeji, Budapest – Szeged, 1994, 223-254, 224.

¹¹ Ennek kitüntetett terepe a műalkotás. Lásd HEIDEGGER: *Der Ursprung des Kunstwerkes*. Reclam, Stuttgart, 1995. Magyarul: *A műalkotás eredete*. Ford. BACSÓ Béla, Európa, Budapest, 1988.

¹² GADAMER: *I. m.* 274.

¹³ S. PINKER: *A nyelvi ösztön*. Ford. BÓCZ András, Typotex Kiadó, Budapest, 1999, 156.

hermeneutika „érzékelő befogadásnak” nevez, látszólag feloldják. Különösen igaz ez tehát az olvasás során:

A leggyakrabban képzeletnek nevezett emberi készség vagy képesség lényegi részét képezi nemcsak belső életünknek, de annak is, amit „külső” realitásnak tekintünk. Épp elegendő bizonyítékot szolgáltat erre a neurobiológia, amely tisztán tudományosnak nevezett, azaz kísérleti úton (és nemritkán gyakorlóinak meggyőződése és akarata ellenében) igazolta, hogy minden kognitív esemény – vagyis minden olyan esemény, mely nyomós vagy megkérdőjelezhetetlen bizonyítékok elfogadását teszi szükségessé – át van szöve imaginárius elemekkel. (...) Ezért kognitív életünk során (...) folyamatos hurkokba bonyolódunk egy dinamikus, sőt folyékony mentális képesség és az úgynevezett valóság dinamikája között.¹⁴

Az emberi világerzékelés idegi ingerek során történő feldolgozásának, azaz neurobiológiai és biokémiai meghatározottságának fentebbi konstellációja annyiban fontos az irodalom olvasására nézve, hogy e konstelláció visszaírható szöveg és hallás, anyagszerűség és értelemképzés dichotómiájába. Az egész problematika, akár nyerünk a ténnyel, akár nem, akár izgalmas kihívásokat tartogat, akár fejcsóválásra késztet, voltaképpen dualista jelleget ölt: mit állíthatunk olyasvalamiről, ami „szól hozzánk”, „megszólít minket”, úgyszólván tehát, amikor a nyelv mint nyelv szóhoz jut ott, ahol az el-nem-rejtettség mint igazság „a tisztás közegében” azzá válik, ami? Hogyan nyeri el az érzékelés és az érzékiség az immateriális materialitás ekként értett igazságát? Heidegger metaforái tulajdonképpen akkor lépnek működésbe, amikor az értelmezés véget ér: „A filozófia vége azt jelenti, [megnyílik] a nyugat-európai *gondolkodáson* alapuló világcivilizáció kezdete.”¹⁵ Roppant tanulságos, hogy amennyiben a gondolkodás éppen a meghalláson alapulna, a tudomány azonban nem *gondolkodik*, úgy az érzéki megismerés és az imagináció, valamint a szöveg és az értelemhorizont sajátos módon kerülnek egymás mellé. Valóság és materialitás annyiban tárgyalandó kategóriák, amennyiben természettudományok és szellemtudományok produktívva tehető párbeszéde az irodalom olvasásának hermeneutikájához vezet. Innen nézve szükségesnek látszik kitekinteni medialitás és materialitás interdiszciplináris beágyazottságára, melynek során a műalkotás, az irodalmi szöveg „igazságaként” értett, léthez jutó világ azokon a közvetítéseken keresztül konstruálódik, melyek az emberi érzékelés tapasztalati jellegét és az imaginárius elemeket is összekötik. A dolgozat első részének (*Tudománytörténet és medialitás*) első tanulmánya ezt a kérdést járja körül, miközben szem előtt tartja, hogy a gondolkodás ott kezdődne, ahol a filozófia véget ér. A közvetítés, a medializáció, a nem-hermeneutikai komponensek és az ember helyzete az igazság retorikai szituáltságában úgy kell, hogy feloldást nyerjen, ahogyan a humántudományok vagy az irodalomértés igazságfelfogása a (természet)tudomány igazságkoncepciójával, illetve hermeneutika-igényével összebékül. Mindez különösen azért fontos, mert a diszciplínaközi párbeszéd rávilágíthat a humántudományok szemléletbeli és institutionális átalakulása, valamint a természettudományok világértelmezése közti összefüggésekre egyaránt. Ennek során irodalmárként arra törekszem, hogy néhány jelentős természettudományos és filozófiai, irodalomtudományos szöveg dialógusba vonásával ha nem is új, de másfajta perspektíváját alakítsam ki irodalomértés és mediális kultúratudományok jelenkori önértéke számára, szigorúan a diszkurzusok egymás mellé helyezésére, „egymásba illesztésére”, és nem fölülírására összpontosítva.

Az irodalom olvasásának és mediális szituáltságának problematikája a médiumok és a kommunikáció materialitásának „lehorgonyzását”, rögzítettségét, illetve az immateriális

¹⁴ K. L. PFEIFFER: Képzelet – imaginárius – (f)aktualitás. Ford. BERSZÁN István, MIHÁLYCSA Erika, = *Kalligram*, 2009/3, 62-69, 62.

¹⁵ HEIDEGGER: A filozófia vége és a gondolkodás feladata. Ford. VAJDA Mihály, = MH: „...költőien lakozik az ember...” 255-277, 259.

komponens, az igazság továbbít(ód)ásának, továbbhagyományozódásának irodalmi és tudományos feltételeit érinti. A második tanulmányban (*Memetika és irodalom[tudomány]*) a természettudományoknak a mémekre, azaz a kulturális átadás egységeire vonatkozó belátásait igyekszem összefüggésbe hozni a médiumok, mindenekelőtt természetesen az írás, de hangsúlyosan a technikai médiumok tárolást, rögzítést és továbbítást meghatározó szerepével. Hogy vajon létezhet-e a memetika tudománya, illetve mennyiben léptethető produktív párbeszédbe a határesetetikával, abban talán éppen e médiumok, e médiumok anyagszerű jelenléte és ezek olvasása lehet mérvadó. Míg tehát először azt szeretném elérni, hogy a mediális kultúratudományok és az igazság diszciplínáközi szituáltságát olvassuk egybe az irodalomértés feltételeivel, ezt követően a médiumok, így a műalkotást, a szövegeket, sőt az értelmezői munkát „elénk helyező” materialitások olvasása kerül előtérbe az anyagtalan igazság itt mémekként értett terjedésének kontextusában. Mindez remélhetően olyan izgalmas vállalkozás lehet, mely alkalmasint a határesetetikát és annak jelentőségét is más, talán „technologizáltabb”, bizonyos értelemben pedig talán „inhumán” módon, mégis érdekes fényben mutathatja föl.

A két fölvezető tanulmány interpretációs tapasztalataként Viktor Pelevin *A Metamor Szent Könyve* című regényének értelmezésére vállalkozom. Bemutatva ezzel egyrészt, hogy az irodalomnak nagyon is élő dilemmája mindaz, amit előzőleg a két hosszabb értekezés fölvet, másrészt pedig, hogy medialitás, materialitás és megértés – a kiinduláskor említett megfontolás szerint – a szövegértelmezésben nyerheti el hermeneutikai startkövét.

Ez az irányultság jellemzi a dolgozat másik két nagy szerkezeti egységének elemzéseit. Az első szerkezeti egység – *Médium és olvasás (1). Nyelv, optika és fikció a modernség költészetében* – a huszadik századi modernség magyar költészetének néhány kiemelkedő darabját, töredékét járja körül a fentebbi szempontok alapján. A líra medialitására rákérdező beszéd abban érdekelt, hogy a klasszikus és a kései modernség, az avantgárd illetve helyenként a posztmodern(nek egyaránt nevezett) költészet mediális összetettségét a költészettörténeti modellek szemléleti-szerkezeti tipikusságára vetítse, úgy azonban, hogy az interpretációk elsősorban az olvasás horizontváltásaira mutassanak rá. A fiktív, egységes imaginatív világot kiépítő klasszikus modern képalkotás (Ady), a tekintet „irányítottságának” mind reflexívebb későmodern szövegeseményei (József Attila) képezik a kiindulópontot, ezek mellett pedig ugyanilyen nyomatókkal fut az avantgárd versnyelv komplex medialitásának interpretációja: a történeti illetve az aktuális avantgárd diffúz, de egymásra vonatkoztatható versnyelvei egyszerre közelíthetők meg úgy, hogy először a belső képi világnak a referenciaképzés mediális átfordítását a nyelvi önreferencia révén lehetetlenné tevő effektusai kerülnek előtérbe, majd az „optikai jelenlét”, a techno- és multimedialitás egyre nyomatókosabb helyezkedése hívja ki a befogadást. Mindeközben azok a kontextusok ugyancsak kiépülnek, melyek az avantgárd magatartást mint az alkotás mediális kiterjesztését veszik számba. Az avantgárdból, illetve a későmodernség poétikáiból természetesen többfelé ágaznak az utak: a nyelvkritikus és a nyelvet (mediális, materiális) hallgatásában szóhoz juttató korai Tandori-líra, a kései modernség szubjektumértelmezésének kortárs közvetíthetőségét színre vivő Kassák-újraírások, a líra anyagát a test „írhatóságáig” és az életvilág művészetbe hatolásának performatív eseményeiig kiterjesztő (vers)performansz, sőt a zene és szöveg, dallam és írás, bevésődés és megszólaltatás bonyolult konfigurációit poétikai effektusként magába építő popszöveg széleskörűen igyekeznek fölmutatni az olvasás legkülönbözőbb mozzanataiban bennerejlő interpretációs lehetőségeket. Mindeközben viszont nem szabad megfeledkezni arról, hogy bár a vizsgálódás óhatatlanul (és ennél fogva szisztematikusan) kirajzol(hat) egy lehetséges történeti ívet a választott szövegek összetartottságával, az értelmezések azonban mindenekelőtt teoretikus értelemben mutatják föl a szövegek közti koherenciát.

Ugyanez jellemző a dolgozat második hasonló szerkezeti egységének – *Médium és olvasás (2). Az (inter)medialitás alakzatai a prózában* – elemzéseire. Azzal a különbséggel, hogy az ezek tárgyául választott irodalmi anyag nem hozható össze olyan értelemben, ahogyan a huszadik századi magyar költészettörténet darabjai az előbb megnevezett gyűjtőkategória alapján igen. Mindez ugyancsak azt nyomatékosítja, hogy bár az értelmezések nagyon is tudatosan jelölnék ki a szövegek történeti elhelyezkedését, mégsem irodalomtörténeti *érvénnyel* lépnének be az irodalmi és teoretikus hagyománnyal folytatott dialógusba. Nem, mert a mediális kultúratudományok e ponton fölillantott interpretációs kínálatait előhívó prózák bár egységes szempontok alapján kerülnek a vizsgálódás fókuszába, legfeljebb a kereteit jelölhetik ki egy későbbi történeti érdekeltségű munkának. Ily módon noha az elemzések az említett egységességüknel fogva alkalmasak lehetnek egy alternatív kánon föltételezésére, ez a kánon – vagy sokkal inkább kánonok – e helyütt provizórikus érvényűek. Éppen azért, mert a technikai médiumok sokrétű poétikai illeszkedése e médiumok folyamatosan változó, így alakulásában mindig valamilyen alternáció logikájának magát alávetni kénytelen konstellációját hívja elő.¹⁶

Mindezek mellett a Mészöly Miklós *Film*, a Bret Easton Ellis *Glamoráma* és *Holdpark*, valamint a Douglas Coupland *X generáció* című regényéről készült elemzések már a technikai médiumok szerepének poétikai és kontextuális föltértelezésével irányítják az olvasót egy lehetséges prózatörténeti fordulat vagy módosulás értelmezhetőségéhez. Mészöly művének az elemzése ugyan csak utal például a honi professzionális irodalomértésben is használt leíró fogalomra, a prózafordulatra,¹⁷ az elemzés szempontjai, a filmként „hallucinálható”¹⁸ szöveg – mely itt nem annyira a „betűkből képekké összeálló”,¹⁹ tehát saját anyagszerű textualitását elfedő imagináció kiaknázásában, hanem inkább a filmtechnika poetizálásában, retorizálásában érdekelt –, a fotó technológiájának szövegszerű beépülése a technomediális korszak jelölője lehet a prózában, méghozzá oly módon, hogy a szubjektum pozíciójának megingása éppen a mediális útvesztőkben keresendő. Ez a nyelv, mely a kamera képrögzítésének és újrátjátszásának megfelelően precíz és leíró, úgy „tolakszik” a kép elé, hogy engedi a filmként hallucinált képet érvényesülni, de látványosan egy másik médium működésmódját másolja le. Mindez persze akként lehet beszédes a későmodernség prózatechnikájáról, hogy a technikai médiumok hatásgyakorló szerepe mellett a médiumok „reprezentálhatatlanságát” szintén megmutatja: a nyelv materiális értelemben sohasem lesz film, ahogyan a film sem lesz (írott) nyelv.²⁰

Innen vezet az út a legalább ennyire fontos és érdekes problematikáig, a filmezettség prózatechnikai és szubjektumtörténeti összefonódásához. A *Glamoráma* elbeszélésének elemzése az önmagát folyamatosan csak szerepben, képi és filmes reprezentációban elhelyezni képes szubjektum önlebonító narratíváját mutatja meg, azt a narratívát, melyben a filmezettség effektusa a világtapasztalat medialitását az értelmezhetetlenségben, a mediális jelölők egymásra mutató, végtelen láncában írja le, miközben már maga az elbeszélői perspektíva is úgy különbözik el az elbeszélői tudattól, hogy filmes „effekteket” alkalmaz. Ehhez képest az *X generáció* szimulációt és az érzékek mediális „lehengerlését” mintegy távolságtartó, sőt optimistának mondható kifutásban ragadja meg. E helyütt a technikai

¹⁶ Amint Kittler egy helyütt némi szarkazmussal megjegyzi, „[n]ilvánvaló, hogy azokat a könyveket, amelyeket az elmúlt száz év médiatechnológiáiról jelentettünk meg, immár csak azért lapozgatják, hogy a következő száz év médiatechnológiáit extrapolálják”. F. KITTLER: A szilíciumalapú jövő. Ford. SZABÓ Csaba, = *Debreceni disputa*, 2008/2, 26-32, 26.

¹⁷ Erről legutóbb lásd GYÖRFFY Miklós, KELEMEN Pál (szerk.): *Prózafordulat*. Kijarat Kiadó, Budapest, 2009.

¹⁸ KITTLER kifejezése: *Optikai médiumok*. 11.

¹⁹ Uo.

²⁰ A téma alapos kifejtéséhez: PETHŐ Ágnes: *Műzsák tükre. Az intermedialitás és az önreflexió poétikája a filmben*. Pro-Pint Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003.

médiumok nagyközösséget romboló, de kis közösségeket és így új életnarratívákat létrehozó szerepe válik jelentékennyé, miköben e médiumok történetileg – mint Kittler hivatkozott előadássorozatában – a hadászattal kerülnek összefüggésbe. Az organikus natúra (nap) fölcserélődése a technológiai halál (atombomba) víziójával olyan apokalipszis-fikciót teremt, mely rendre a szó szerint atomjaira hulló kultúra vizuális és materiális törmelékeivel számol a regényben; az elidegenedés tárgyait (család, szerelem, munka) pedig egy mediálisan „visszafordított” üzenetsorozat, valamint az egymásba fonódó, önmagát újraképző életnarratíva ellensúlyozza. Végző soron Coupland regénye ezáltal arra is alkalmat teremt, hogy kérdésfelvetéseivel és megalkotottságával a közelmúlt, illetve kortárs próza fontos történeti dilemmáit, modern, posztmodern és minimalizmus lehetséges kategóriáit a technikai médiumok és az érzékek „lehengerlése” felől vonja be a regény poétikájának szemhatárába.

Végül az emlékezés „anyaga”, a betűk matériájából összeálló emléktanyag narratív feldolgozhatósága problematizálódik Ellis üdítően friss és nem utolsó sorban humoros, önironikus, szarkasztikus legutóbbi regényének, a *Holdpark*nak az elemzése során. A szerzői névvel és önéletrajzzal folytatott, enyhén cinikus játék, valamint a motívumok, metaforák és a fikciós világ kiépülésének a szöveg és a könyv anyagszerűségébe visszaforduló folyamata egyszerre nyújtja a közkeletű tudományos értelmezések – mint a modern narratológia vagy a vulgárfreudizmus – medializálásával azok paródiáját, illetőleg egy következetesen és kikacsintásokkal teli beszédmód (a rémtörténet) fölülírásával a szövegszerű hagyomány és az élettörténet fikciójának pastiche-át. Ez a többszörösen összetett diszkurzus itt a Coupland-regényben is fölillantott hagyományos értékek (család, szerelem, munka) textuális dekonstrukciójával jár, azonban – és ez talán a dolgozat számára is megfelelő zárshóként szolgál – ez az anyagszerű textuális az értelmezhetőség számos humoros reflexiójával oldhatja a feszültséget néma materialitás és értelmezés, szöveg és metasöveg közt.

Nem feledve közben, hogy az az érzéksalódás, melyet olvasásként ismerünk, az általam ismert egyik legjobb gyógymód a „szellem bajaira”.

Opponensi vélemény
L. Varga Péter *A médium olvasása. Közeg, medialitás és materialitás az irodalomban* című doktori értekezéséről

L. Varga Péter doktori disszertációjának kiindulási pontja a következő, nagyon pontosan megfogalmazott kérdés: „A kommunikáció materialitásának »némaságában« miképpen működtethető az értelmezés tudománya, illetőleg, szükséges-e *megértést gyakorolni* ott, ahol ennek az anyag szótlansága akadályt szab.” (17.) Az erre adott válasz már az Előszóban megjelenik („a kommunikáció materialitása hermeneutikai keretek között vizsgálható”, 4.), de tágabban maga az értekezés a válasz, amit a jelöltnek az az ambíciózus törekvése alapoz meg, hogy a 20. századi művészeti jelenségeknek a klasszikus modernség lírájától a posztmodern prózáig, a performansz-művésztől a rockzenéig ívelő széles spektrumán bemutassa materialitás és fenomenalitás küzdelmének megnyilvánulásait, ez a törekvés pedig elismerésre méltó. A mediális kultúrtechnikák irodalomban játszott szerepének vizsgálata kapcsán küzdelem helyett helyesebb lenne „összjátékról” szólni, hiszen maga a szerző többször is él ezzel a metaforával.²¹ A metafora használata érthető: az olvasás során létrejövő jelentés mediális közvetítőrendszerekre utalt, amelyek e jelentésbe materiális aspektusokat visznek, ezzel pedig felülírják azt.²² Azonban az olvasás mindenkori tevékenysége „láthatóan” zajlik, működik, tehát a mediális tényező szerepe nem szűkíthető a destrukcióra, még csak nem is szubverzív, sokkal inkább közreműködő, partner – játékpártner, aki, pontosabban ami nélkül nincs olvasás. Ez, idézem, „az irodalmi vagy művészi jel-, illetve nyelv(használat) mediális, azaz a közvetítőrendszerekre vonatkoztatott feltételezettsége” (93.). Vagy másképpen: „kommunikáció nem jöhet létre valamely közvetítő materialitása nélkül, ugyanakkor az anyagszerűség önmagában semmilye értelmet nem kommunikál” (62.). Ezek olyan kijelentések, amelyekkel a magam részéről egyetértek, még akkor is, ha ahhoz, hogy egyet tudjak érteni, kemény munkát kell végezni az értekezés értelmezésekor. A jelölt nem könnyíti meg olvasója munkáját, és itt nem csak a kései (mediálisra hangolt) recepcióesztétika speciális nyelvéről van szó (az elsajátítható). Inkább arról, hogy ennek a nyelvnek az értését megnehezíti a mondatok túlbonyolítottsága, nem egy esetben a rontott egyeztetés. Egy példa: az olvasói tekintet mozgása látvány és szavak között „egyidejűleg hozza játékba a kép és a szöveg médiumának megértését és érzékelhetőségét mind a médiumok materialitása, mind azok metaforikus [...] »tükrözés« által.” (85.) Talán kisszerűnek tűnik a (szószerinti és átvitt értelmű) fennakadásom, de mégis fontosnak tartom, hogy ha már barokk körmondat a médium, akkor az legyen hibátlan. Mindezeket túl azonban feltétel nélkül elismerem azt, hogy a jelölt következetesen alkalmazza a a rendelkezésére álló szótárt, hogy azzal szóra bírja az anyagot. Ez nyilvánvaló, azzal együtt is, hogy a jelölt által beszélt tudományos nyelvezet tölem személy szerint távol áll. A következőkben néhány kommentárt fűzök a dolgozat egyes pontjaihoz, azokhoz, amelyek esetében a fent említett következetesség, számomra legalábbis, mégsem teljesen tökéletes.

²¹ 3.; 25. (az irodalmi szöveg mediális fordításra kényszeríti az olvasást, mondja, amely fordítás a médiumok materiális és fenomenális összjátékán túl *szervezi a tudást*); 149. („a médiumok »beíródásának« és a jelentésképződésnek a sajátos összjátéka”) stb.

²² Érdekesnek tartom, legalábbis elgondolkodtatónak, hogy az „írás” metaforája és annak szinonimái igen gyakran fordulnak elő az értekezésben (ld. beír, bevés, inskripció stb.), és a médium láthatatlan, de konstitutív, ugyanakkor deformáló aktivitását hivatott jelölni. Ez fogalom (és használatban lévő néhány szinonimája) dekonstruktív felhangokkal bír, ezzel párhuzamosan a jelölt többször is hivatkozik Paul de Manra és Jacques Derridára. Ez utóbbit a jelölt által afirmatívan hivatkozott Sokal-Bricmont páros nem annyira filozófusként, mint inkább „filozófiai-irodalmi értelmiségiként” aposztrofálja (néhány másik franciával egyetemben). Maga Derrida válaszol is Sokal és Bricmont könyvére, ahogy arra a jelölt utal is.

A jelölt a diskurzusok elválasztottságának korában ritka próbálkozással összeméri a természettudományos és a bölcséleti koncepciókat, és természettudomány és bölcsélet rivalizálásához, versengéséhez szól hozzá, tulajdonképpen ebben foglalható össze a „Medialitás és irodalomtudomány” című fejezet egyik, ha nem a legnagyobb tétje. A jelölt a nietzschei ismeretelméleti szkepticizmus apropóján próbál választ kapni a humántudományok jelen válságának okait firtató kérdéseire, ennek során sok más szerző mellett Dawkinst és a Sokal-Bricmont szerzőpárost is afirmatív módon idézi mint olyanokat, akik az erős tudomány nevében felveszik a harcot a relativizáló textuális fordulat képviselőivel. Ha jól értem a jelölt gondolatmenetét, itt arról van szó, hogy ha a humántudományok (köztük az irodalomtudomány) tisztában lennének mediális-materiális és kulturális feltételezettségükkel, akkor az őket érintő jelenkori válságból bizonyos értelemben gazdagodva, kemény vagy legalábbis keményebb tudományként lábalhatnának ki. Ennek persze az lenne az egyik feltétele, hogy „odahallgassanak” a természettudósok velük szemben kritikus diskurzusára, és az ismeretelméleti szkepticizmust ne vigyék túl egy bizonyos határon. Nos, számomra egyként sokat elárul Dawkinsról az, ahogyan a Darwin előtti tudományosságról, illetve annak hiányáról beszél (34. oldal 84. lábjegyzet), valamint az, ahogyan a tudomány igazsága melletti közhelyes érveit felsorakoztatja. Az utóbbira jó példa a gravitáció nyelvisége ellen felhozott érve, amely érv tulajdonképpen nem a nehézkedésről szól, hanem a beszélő retorikus értelemben vett sablonosságáról. Hiszen ezt a típusú argumentációt oly sokszor hallottuk már, és nem is feltétlenül természettudományos kontextusban: ha valaki a boltban tejet kér, akkor tejet fog kapni, ergo a nyelv működőképes. A lebutított kommunikációs pragmatizmus és a lebutított természettudományos pragmatizmus között nincs különbség e tekintetben, mindent visz a kísérlet, mintha a nyelvi jelleg a fizikai tér törvényeinek cáfolatát jelentené. A másik téma a Darwin előtti tudomány komolytalansága. Dawkinsnak tulajdonképpen csak Darwint kellene olvasnia, hogy lássa, nem Darwinnal kezdődött az evolúció tudományos diskurzus, és hogy maga Darwin milyen nagy mértékben érezte magát lekötözöttnek elődjei iránt (ld. ezzel kapcsolatban William Paley munkásságát).²³ A leegyszerűsített, mert merev fordulatokban gondolkodó történeti szemléletmód teljes mértékben összefügg a valóság vs. fikció merev szemléletének alkalmazásával, még akkor is, ha pragmatikus alapon teszik meg ezt a megkülönböztetést. Dawkinsnak talán azt kellene megértenie, hogy egy antropológus számára teljesen más feltételei vannak az igazságnak, hiszen számára a hold mint bolygó *egyáltalán nem érdekes*, inkább az kelti fel az érdeklődését, hogy egy másik kultúra mit gondol a holdról. „Az igazság és a tévedés fogalmainak filozófiai és tudományos tisztázatlansága alkalmasint mindenkor a kisajátító diskurzusoknak kedvez.”, írja a jelölt, jól érthetően a kisajátító bölcséleti diskurzusokról beszélve, és ha jól sejtem, osztja Dawkins véleményét, mely szerint a relativitás félreértése, vagyis kisajátítása ad felhajtóerőt az olyan antropológusoknak, akik számára egy égitest számszerűsíthető tömege nincs közelebb az igazsághoz, mint egy szóbeli kultúra mitikus hiedelme. Az idézetben, ami következik az értekezésben, a következő Dawkins-mondat szerepel: „De mindannyian tudjuk, mit jelent az igaz illetve a hamis.” Számomra ez a kisajátító performatív nyelvi aktus. Ezen a szöveghelyen (és más helyeken is) a jelölt csatlakozik Dawkinshoz, és őt követve tud nyelvi-retorikai igazság és a megismerés igazsága közti ellentétről, vagy igazság és tévedés valóságos vagy

²³ Ezzel párhuzamba állítom Kittler megjegyzését, amely sokat elárul arról, hogy ő maga miként értékeli azokat a könyveket, amelyek a meghaladott médiatudományi értekezésekről szólnak (10/16.). E megjegyzés tudomást sem vesz arról, hogy azokat a könyveket nem csak „extrapoláció” céljából lehet lapozgatni? Egy irodalomértésben érdekelt dolgozat ennek a megjegyzésnek a retorika-ellenességét, továbbmegyek: médium-ellenességét nem hagyhatja figyelmen kívül. Mindez a természettudósok elnagyolt hagyomány-felfogásáról, *forradalmi* elképzeléseiről tanúskodik, mely az elődök eltörlését sokszor a bölcsészek mintájára hajtja végre – vagy fordítva?

retorikus használatáról.²⁴ Nem értem, hogy az egyik szöveghelyen miért kerülnek idézőjelbe ezek a fogalmak: *valóságos*, *retorikus*, és a másik szöveghelyen miért kerül csak az az *igazság* idézőjelbe, amely nyelvi-retorikai, míg a megismerés igazsága nem. Ebben az esetben kénytelen vagyok azt gondolni, hogy a fogalmak bizonytalansága az oka az idézőjelek bizonytalanságának, következetlen használatának.

És ha már az idézőjelnél tartunk (mely a szó szoros értelmében hangos szóval nem kisajátítható, ti. nem fonéma, hanem írásjel, és ő maga a kisajátítás jele, vagyis az idézés), szóval ha már az idézőjelnél tartunk, nem értem, hogy miért gyengíti a jelölt a következő mondatban a *valóság* fogalmát azzal, hogy idézőjelbe teszi, miközben a bennfoglaló mondat állítása éppen nem a fogalom gyengítését, hanem valamivel szembeni megerősítését affirmálja: „A cselekvés »valósága«, a test színrevitele mégis stabilabb közvetítőnek bizonyul, ahhoz a nyelvhez képest, amely »csupán« utal az élményre, sőt annak pusztán a vágyát fejezi ki.” (134.) A *valóság* fogalmához hasonlóan idézőjeles a *csupán* is: olyan érzésem van, mintha olyasmit akarna elismerni itt az *irodalmár*, aki kinyilvánítottan az olvasást tartja „a legszebb érzéksalódásnak”, amit igazából nem szeretne elismerni, ezért idézőjelek közé űzi a beismerés szavait. Ezért aztán az idézett mondatban *retorikai kettős könyvelés* zajlik, mégpedig az idézőjelek megerősítő, és egyben visszavonó kettős beszéde által. Ismer „stabilabb közvetítést”, mégpedig a „valósághoz” közelebbi művészeti formák segítségével, de ezt az állítást visszavonja a valóság idézőjelezésével.²⁵ Ez legalábbis ambivalenciát jelez, nem csak a valóság, hanem a stabil(abb) közvetítés irányában is. „Alighanem maga a performansz művészete is azok közé a jelenségek közé tartozik, írja a jelölt, melyek az esztétikai tapasztalatot az élmény *átélésében* közvetítik.” (132., ld. még „konkrét élményszerűség”) A testet középpontba állító művészetek kapcsán nagy a csábítás, hogy egy második gadameri élményesztétikát hozzunk létre, „a lélek szimbolizáló tevékenységére” alapozva, ahogy Gadamer mondaná, szemben a csak „utaló” allegóriával. „De valóban ez a hordozó alap?”, él költői kérdéssel Gadamer. „Nem úgy áll-e a dolog, hogy ezt a szimbolizáló tevékenységet valójában még ma is egy mitikus-allegorikus hagyomány továbbélése határolja körül?” Az értekezés idevágó példája az irodalomtól orgazmust hiába váró költő, Mészáros Ottó, aki performerként szájával tejet spriccel, ami számára, ahogy beszámolt róla, „a magömlést szimbolizálta”, és ezt „felszabadító, mámorító érzés” követte. Hajlok arra, hogy ez a performansz minden ízében ironikus, függetlenül aktora élményétől (már ha azt szó szerint kell vennünk) és esztétikai ideológiájától.

Hadd folytassam az irodalomtörténeti reflexiókat érintő kommentárjaimmal, itt két szerzőt érintek, pontosabban az értekezés azon pontjait, ahol Ady (és József Attila), valamint Tandori költészete kerül előtérbe. Az „»Optikai jelenlét«: anyag, látvány, szöveg” című fejezet elején a jelölt tagadja, hogy, idézem, „az organikus lírai kód felbomlása és a zárt esztétikumú vers eszményének feladása, mintegy teleologikusan, a hatástörténet párbeszéd-jellegét kikerülve lenne történetileg megrajzolható” (87.) A fejlődés-elv efféle kritikáját a magam részéről messzemenően respektálom: a jelen változása a múltat is megnyitja, és fordítva, a múlttal való találkozás nyitja meg a jelen változása előtt az utat. Az idézett mondatot két-három sorral lejjebb az alábbi mondat követi: „Ahogy alighanem ugyancsak igazolható, miszerint a »Minden Egész eltörött« a teljességigényét elvesztő, a koherenciáról, a sérthetlenségének bizonyosságáról lemondani kényszerülő deklaráció még valóban csupán kinyilvánító gesztusa

²⁴ Ld. „az »igazság« nyelvi-retorikai felépítése” és „a megismerés igazsága” (42-3.); „az igazság és a tévedés fogalmainak »valóságos« és »retorikus« használatát” (45.).

²⁵ Egy másik, már idézett ambivalens példa: „A kommunikáció materialitásának »némaságában« miképpen működtehető az értelmezés tudománya, illetőleg, szükséges-e *megértést gyakorolni* ott, ahol ennek az anyag szótlansága akadályt szab.” Ebben a mondatban a *némaság* idézőjeles, a *szótlanság* viszont már nem, és a megkülönböztetés nem érthető, lévén, hogy mindkét fogalom antropomorfizáció, sőt, ha van fokozati különbség, akkor a *szótlanság* inkább kívánja az idézőjelet.

– szerkezetbeli csorbulás vagy a nyelv uralhatatlanságának, szubjektumon túli feltételezettségének tapasztalata nem alakítója ennek a perspektívának.” (Zárójelben jegyzem meg, ez is egy olyan mondat, amit bár érteni vélek, de szintaktikailag nehezen rakom össze.) Fel szeretném hívni a figyelmet erre a szintagmára: „még valóban csupán”. Olyan érzése van az olvasónak, mintha a megjegyzés tükrében az egyik vers még nem tudna olyan problémákról, amelyekről a másik már sokkal szofisztikáltabban vallana. Az egyik még csak „deklaráció” (87.), a másik már „a lírai hanghoz és a pillantáshoz kötődő nyelvi és mediális játék” (83.). Őszintén szólva, nagyon régóta nem foglalkoztam Ady költészetével, jóformán azóta, hogy *Az eltéved lovasról* írtam egy tanulmányt, még a kilencvenes évek közepén. Az értekezés viszont arra indított, hogy a jelölt által többször hivatkozott „minden Egész eltörött” sor származási helyét, a *Kocsi-út az éjszakában* című verset közelebbről megvizsgáljam. Csak felhívom a figyelmet a népdalszerű bevezetésre, a tematikusan felidézett érzéki élményekre, a *rossz szekér* képében megjelenő közlekedési eszközre,²⁶ amely egyrészt a lírai hangot a versbéli fikció szerint szállítja, másrészt metonimikusan figurálja azt, olyan forgalmazó médiumként, amely a nyomokban megmutatott történet két szereplőjét, a lírai alanyt és a szekér után kiáltott jajsztót (illetve annak eredetét) elválasztja egymástól. Mindezt pedig csak tetézi a *kocsi* és a *szekér* jelentőségteljes váltakozása (az egyik jellegében modernebb és gyorsabb, mint a másik, mely lassú és archaikusabb), valamint a metrum tematikus döcögést kiegyenlítő, akadálytalan futást idéző ellensúlya. Mindezek alapján megerősítve érzem azt a kitétel, hogy legyen bármilyen teleológia-kritika az irodalomtörténet részéről, az idő, amely a narratológia szerint egy referenciális-fenomenális effektus, a végén mindent maga köré szervez, és úgy, hogy linearitásában tapasztaljuk meg a gazdagodó irodalmat. Pedig, számomra legalábbis úgy tűnik, József Attila mintájára (vagy bizonyos szempontból annak ellentétéként,²⁷ vagy legalábbis alternatívájaként) beszélhetnék Ady Endre „mediális versnyelvének nyelvi feltételezettségéről” is.

A következő, materialitást érintő kommentárom Tandori kapcsán fogalmazódik meg, e jelölő kapcsán: „*A szerz.*” (126.). Én így még nem láttam rövidítve a *szerző* szót, itt tehát minimum egy ironikus szövegszerű játékkal kell számolnunk. A játék alapja az lehet, hogy a *szerkesztő* szót viszont rövidítik *A szerk.*-kel. Ez lenne a szövegszerű érvem az ellen, hogy itt „az odaértett szerző materiális, azaz betű szerinti jelenlétéről” lenne szó, amellyel „a játékos beavatkozás [...] a szöveg »kiáramlási helyének« mintegy a szerzőt teszi meg, így csökkenti a jelentés üres helyeinek és a szabadon variálható passzusoknak a feszültségét.” A *szerkesztő* – *szerző* közti játék, és azon keresztül a szerző-pozíció szerkesztői pozícióra való átváltoztatása éppen hogy a jelölt által „kiáramlási helynek” nevezett szerzői státusz gyengítését szolgálja. De, mint mondtam, ez „csak” textuális érv részemről. Ha Tandori kiírta volna, hogy „*A szerző*”, akkor sem látok semmi alapot arra, hogy itt betű szerinti jelenlétéről beszéljünk, még kevésbé, hogy a betű szerinti a materiálissal azonosként kezeljük. Itt a következő mondatra hívom fel a figyelmet: „Miközben ezzel persze a szöveg maga el is veszíti a tétjét mint kommunikátum, mint megértésre, értelmezésre szánt nyelvi közlés.” (127.) Mármost azáltal, hogy egy zárójelben megjelenik „*A szerz.*” jelölő? Miért lenne ez a jelölő közelebb egy kiáramlási helyhez, mint például az „én” névmás (ld. József Attila)? Itt, úgy érzem, radikálisan másképp gondolkodunk a jelölő működéséről. Vagy nem látok valamit, amit látnom kellene – ebben az esetben kérem a jelöltet, hogy igazítson helyre.

Itt megszakítom kritikai észrevételeimet, és inkább néhány szóban megpróbálom összefoglalni azt, amiről eddig beszéltem. Mint azt hozzászólásom legelején egyértelművé tettem, a jelölt kiinduló kérdésével és megelőlegezett válaszával egyetértek. Elismerésre méltónak találom azt, ahogy a legkülönbözőbb, egymástól távoli területeken jártasságra és

²⁶ Apropos, a szekér technikai médium? A dolgozatban nem hivatkozott, de az irodalmat a médiumok kapcsán erős referenciaként használó McLuhan minden bizonnyal annak mondaná.

²⁷ Gondolok itt az *Óda* hangjának és tárgyának összeolvasására egy profán szeplőtelen fogantatás keretei között.

olvasottságra szert téve gyakorolja interpretációs készségét (természettudomány és memetika, líra, próza és performansz; avantgárd, klasszikus modern, későmodern, posztmodern). Bár a jelölt erőfeszítése azt illetően, hogy a materiális aspektussal való szembekerülés nyelvi fenomenalizációját, és e fenomenalizáció materiális beírtságát, azt a bizonyos összjátékot nyomon kövesse, kétségbevonhatatlan, de az értekezés bizonyos pontjain olyan merevnek ható oppozicionális struktúrák szervezik a gondolatmenetet és maradnak reflektálatlanul, melyek meghaladása a dolgozat legfontosabb célkitűzései közé tartozna. Ez pedig ellentmondásokhoz is vezet. Ilyenekre gondolok, mint az első fejezet nyelvi-retorikai igazsága szemben a megismerés igazságával, vagy az utolsó, prózáról szóló fejezetben az a kitétel, hogy a líra metaforikus, a próza pedig metonimikus (149.). (Ennek ellentmond az egész megelőző rész, ahol a szóban forgó lírai darabok egyik legfontosabb mediális szervezőelemének a metonímia tűnik.) Ugyanígy írás és performansz (132-33.) szembeállítása, és élményszempontú megkülönböztetése; vagy ilyen az organikus-anorganikus kódok szembeállítása (150.). Ez utóbbi kontextusban a Derrida-ídézetek valóban nem többel, csak „érdekes kiegészítéssel szolgálhatnak” (154). Hiszen tekinthető-e organikusnak egy olyan érzékszerv, amely maga anorganikusan kondicionálódott? És viszont: tekinthető-e anorganikusnak egy olyan technikai apparátus, amely illeszthető, adaptálható az organikushoz? Itt most elsősorban nem a testprotézisekre gondolok, bár azokra is gondolhatnék. A pótlék vagy szupplementum számtalan formát ölthetett a történelem során, de a legláthatatlanabbak éppen azok a nyelvi diszpozíciók, melyek látni tanítanak (így például a *festői* meglátásának, érzékelésének nyelvi előírottsága, és számtalan más példa hozható). Az értekezés az említett bináris elrendezéseken túl sok olyan elemzést és argumentációt tartalmaz, melyekkel a magam részéről nem, vagy nem teljesen értek egyet. Azonban ennek az egyet nem értesnek, úgy ítélem, nem a jelölt felkészületlensége az oka, hanem tudományos álláspontunk különbsége. Az értekezés nyilvánvalóvá tette, hogy honnan nézi L. Varga Péter az irodalomnak nevezett jelenséget, és ez hozzásegített ahhoz, hogy lássam, honnan nézem én. Ennek folytán egy-két kivételtől eltekintve, mint például az „Ellenszegülés az elméletnek” című de Man-szöveg Fogarasi Györgynek való tulajdonítása (ford. Huba Miklós), nem tudok hibákról, csak eltérésekről beszámolni. Ez, de leginkább L. Varga Péternek a maga tudományos hitrendszerében koherens gondolkodása és alapos felkészültsége az oka annak, hogy feltétel nélkül javaslom a doktori cím odaítélését.

Müllner András

Budapest, 2009. október 27.

Bírálat

L. Varga Péter: *A médium olvasása. Közeg, medialitás és materialitás az irodalomban* című doktori (PhD)-értekezéséről

Valamikor a '90-es évek elején hangzott el egy oldott hangulatú doktori vitán az a komparatív szemléletű hozzászólás, amely a magyar irodalomtudományi tehetséggondozás legfontosabb dilemmáját ekképpen foglalta össze: vannak olyan doktoranduszok, akik jobb, ha egyáltalán nem írnak disszertációt, vannak olyanok, akik ha írnak, jobb azt nem nagyon firtatni, s vannak olyanok, akik jó, ha írnak, s kimondottan tudósi kihívást, szellemi izgalmat kelt dolgozatukat megtárgyalni. Minden okom meg van arra, hogy L. Varga Pétert és az ő értekezését e harmadik kategóriába soroljam. Az ő személye esetében korántsem váratlan, de a doktori viták sorozatában ritkaságánál fogva mégiscsak igazi esemény, amikor olyan doktori értekezés kritikai értékelése lehet a bíráló feladata, amelynek elkészítésével a fokozat megszerzésének – egyébként nemes és szükséges - célja jól érzékelhetően csak érintkezési, metonimikus viszonyban van. Mert azt elsődlegesen az elmélyült irodalomtudósi érdeklődés, a kérdések nemcsak helyes, de elkötelezett, e kérdéseket sajátta lényegítő megválasztása és avatott működtetése hívta életre. L. Varga Péter doktori dolgozata, *A médium olvasása. Közeg, medialitás és materialitás az irodalomban* címet viselő értekezés feltétlenül ilyen, s ezért is mondható igazi eseménynek. Valamint – ettől nem függetlenül – azért, mert a magyar lírai modernségnek nevezett irodalomtörténeti periódus legfontosabb szakaszát, a tízes-húszas-harmincas évek líráját, valamint az utóbbi negyven esztendő későmodern-posztmodern költészetének és elbeszélő prózájának némely szeletét olyan megvilágításba helyezi, melynek komoly és megkerülhetetlen értelmezéstörténeti hozadéka van. Ami azt jelenti, hogy L. Varga Péter interpretációi után mindenképpen másképp lehet és kell már olvasni Ady, József Attila, Kassák és Tandori, vagy Mészöly és Ellis itt minuciózusan elemzett verseit és regényeit.

A később még taglalandó módszertani tudatosság mellett L. Varga Péter kutatói habitusának másik alapjellegzetessége érdeklődésének a hazai tudományosságban igencsak ritka *sokirányúsága*, amely a szellemtudományok reflexiórendszerét a természettudományok felől igyekszik elmélyíteni, miközben az írott szó, a mozgókép és a zene értelmezési lehetőségei egyaránt foglalkoztatják Ady Endre verseitől Lovasi András dalszövegeiig, Kassák optikai kódjaitól az *Amerikai psycho* filmváltozatáig. De mindez egy pillanatra sem kelti a nagyon is különböző kontextusok és diskurzusminták könnyed és léha keverésének benyomását, mert az értekező különösen érzékenyen építi föl a hasonlóságokban rejlő különbségek szisztémáját, mindig figyelve a szövegek, zenedarabok, filmek médiumfüggő, a kommunikáció anyagszerűségére mindig ráutalt retorikájának/szemiotikájának nehezen kifürkészhető mozgására.

A jól végiggondolt fölépítésű, példásan tagolt, könnyen áttekinthető értekezés három nagyobb fejezetre, s ezen belül tizenhárom alfejezetre oszlik. A *Tudománytörténet és medialitás* cím alatt a szerző azokat az interdiszciplináris folyamatokat tekinti át, amelyek – az irodalomtudományi vizsgálódásokban is – a *közvetítő közegek* fölértékelődéséhez vezettek. A második fejezet (*Médium és olvasás /1./.* *Nyelv, optika és fikció a modernség költészetében*) hat tanulmánya úgy rendeződik egy-egy történeti problémahalmaz köré, hogy minden alkalommal konkrét versek részletekbe menő kommentárja képezi a fejtegetések érvelési alapját. Előbb *Az eltévedt lovas* optikai és auditív effektusainak összjátékáról, az *Óda* technomediális beíródásairól, dehumanizációs karakteréről, majd a „*Költőnk és Kora*” fenomenalizációt megbontó materialitásáról olvasunk, mindannyiszor más Ady- és József Attila locusok kontextualizáló erejével megtámogatva. Ezt követően Kassák számozott verseinek némely részletét veszi górcső alá a disszerens, nyomon kísérve a megszővegezés

mediális feltételeinek „visszabontását”, a költemény nem-verbális, optikai tárgyként való viselkedését. A következő alfejezetek a „rögzített jel fenomenális és materiális olvasásának” (még ha ez utóbbi szerkezet némi ellentmondást rejt is magában) dilemmáját helyezik a középpontba, amikor Kovács András Ferenc, Parti Nagy Lajos és Vida Gergely József Attila-újraírásait (és kölcsönös palimpszesztusait), valamint a kortársi Kassák-palinódiákat (Barak László, Tózsér Árpád, Csehy Zoltán, Halmai Tamás stb.) vizsgálják. Az elemzési sort olyan fontos megfigyelések egészítik ki, mint amelyek Tandori aleatorikus szerkezeteire, illetve Mészáros Ottó „performansz-rezüméire” vonatkoznak. A költészet jelenségeit taglaló rész popszövegek (Tankcsapda, Kispál és a Borz) elemzésével zárul, megmutatván, hogy a „magasirodalmi” mintákon edződött elemzési módszertan és megértési involváltság a népszerű kultúra jelenségeinek, így a magyar könnyűzenének a szemiozálásában is található kiaknázható és a költészetet ezáltal más fénytörésbe helyező lehetőségeket. A harmadik fejezetben (*Médium és olvasás /2/. Az /inter/medialitás alakzatai a prózában*) olyan elbeszélő prózai alkotásokat (Mészöly Miklós: *Film*; Bret Easton Ellis: *Glamoráma, Holdpark*; Douglas Coupland: *X generáció*) vizsgál a disszerens, amelyekben a mozgókép és a nyelv, a reális és az imaginárius vizualitás, a mozgóképi és az irodalmi észlelési és értelmezési sematika „kereszteződése” játszik meghatározó szerepet.

A *médium olvasása* című értekezés nagyszabású munka, melynek értelmező értékelését, vagyis a vele kezdeményezett párbeszédet nem csupán az teszi komoly kihívássá, hogy szigorú és következetesen beszélt szaknyelvre erősen önreflexív, s igyekszik tudatosítani saját értelmező műveleteinek státusát és érvényességi határait, de az is, hogy igencsak széles és szerteágazó elméleti diskurzusok adják érvvezetésének jelölt vagy kimondatlan hivatkozási alapját, kontextuális vonatkoztatási kereteit. A médiumköziség, a közvetítés és az élmény performatív folyamatának nem-hermeneutikai elméletei L. Varga Péter értekezésében termékeny és reflektált összjátékba lépnek az irodalmi hermeneutika és a recepcióesztétika történeti és nyelvi érzékenységeivel, a dekonstrukció „olvashatatlan olvashatóság” ajánlatával, valamint kultúratudományi és ideológiakritikai megfontolásokkal. E jól föltérképezett és áthasonított teoretikus diskurzusok játszanak meghatározó szerepet az értekezésben, s feltevéseiket a disszerens változó hangsúlyokkal és argumentációs funkciókkal építi be elméleti fejtegetéseibe, illetve konkrét vers- és prózaelemző műveleteibe.

A *Bevezető* annak a terminusnak, a *materialitásnak* az interpretatív (történeti) kontextualizálására vállalkozik, amely terminus – az esemény, a medialitás, az emlékezet, a beíródás vagy inskripció vele rokon vagy szorosan összefüggő kifejezései mellett – az egész dolgozat diszkurzív bázisát képezi. Az irodalmi mű, vagy egyáltalán a műalkotás materialítására irányuló kérdésben döntő szerepe volt a kommunikációs és archiváló technikákban az utóbbi évszázadban végbement átalakulásoknak, illetve a jelentés-kultúrával szemben gyanúperrel élő – anti-hermeneutikai - jelenlét-kultúra híveinek (Hans Ulrich Gumbrecht, K. Ludwig Pfeiffer). L. Varga Péter Friedrich Kittlerre hivatkozva a materialitást a kommunikáció – önmagában semmilyen értelmet nem kommunikáló - anyagszerű alapjaként érti (3., 17. ill. 62. lap), s azt jelöli ki az értekezés céljaul, hogy a médiumarcheológiai és anti-hermeneutikai kontextusban fölfogott materialitást visszavezesse egy olyan irodalmi hermeneutika keretei közé, amely fokozottan számol a szövegek megalkotottságával, a médium anyagszerűségének (a kommunikáció *érzéki* vetületének, a tapasztalat „közvetlenségének”) az *értelemirányokra* való hatásával: „az irodalmi szöveg olvasása bár a látható és hallható nyelvnek az olyan szóhoz juttatásaként is érthető, mely a különbséget mutatná föl a beírás technológiája és az olvasás imaginációja közt, az anyagszerűség, a szöveggel először mint 'optikai képződménnyel' történő találkozás a szövegek poétikai-retorikai megalkotottságára hat vissza, pontosabban, poétikai funkcióra tesz szert. Ilyen értelemben nemcsak elfedve megmutatja, illetve megmutatva elfedi a materialitást, de egyúttal akaratlanul is 'visszaírja' azt a poeticitásba. Vagyis miközben az

interpretáció, a szemantikai dimenzió, az értelmezői horizont érvénye eljelentéktelenedni látszik, addig az anyagszerűség poetizálódása annak a mégis inkább hermeneutikai munkának kedvez, mely a jelenséget nemcsak tudomásul venni, de elhelyezni, értelmezni is képes.” (4. lap). A közvetítő-archiváló technikák jelentés nélküli anyagszerűségét kitüntető teorémák bíráló kiegészítéseként L. Varga Péter joggal idézi Heideggert és Gadamert, kik közül az előbbi a nyelvet olyan gyűjtőhelyként értette, amelyből beszélünk (*Der Weg zur Sprache*), az utóbbi pedig a technikai rögzítéssel szemben az emberi hallást mindenekelőtt szavak meghallásaként fogta föl (*Hören-Sehen-Lesen*). Alapvetően innen eredeztethető az a hermeneutikai meggyőződés, miszerint a fenomenalizáció és a materialitás dinamikájában mégis csak az értelmező által mozgásba jövő hagyománytörténés a meghatározó. Hiszen a technikai kikényszerítettségű anyagszerűség ugyan beleszólhat például az irodalmiság fogalmának történeti alakulásába, de önmagában bajosan dönthet mondjuk egy szöveg *irodalmisága* felől. Nem véletlen tehát, hogy L. Varga Péter nem annyira - a sokat hivatkozott - Kittler, Gumbrecht és Pfeiffer nézeteiből, mint inkább olyan irodalomelméleti diskurzusokból különbözteti ki elemzői álláspontját, melyek elsősorban a szöveg, az olvasás *nyelviségéből* – s nem pedig az ezzel heterogén hordozó technikákból - kiindulva vetettek számot azzal, amit az értekező materialitásnak nevez, s amelynek a használati értéke így az említett diskurzusok közötti mozgásban képződik meg. Mégpedig úgy, hogy inkább a *mediális materialitás* jauss-i felfogásához közelít, mintsem a dekonstrukció elképzeléseihez. Ismert, hogy a materialitást mindkettő a szövegnek mint eseménynek az olvasással szembeni ellenállásából eredezteti, de míg az irodalmi hermeneutika az olvasás/megértés időbeliségével, s így meghaladhatatlan részlegességével magyarázza, addig a de Man-i dekonstrukció az „olvashatatlansággal”, a szövegek – nem-dialogikus - retorikai teljesítményével hozza kapcsolatba e *nem identikus maradék redukálhatatlan közbejöttét*. Vagyis az olvasás fenomenalizálhatatlan történésének ezt az aspektusát a dekonstrukció fenyegető, romboló effektusként, az esztétikai ideológiának ellenálló erőként, az olvasás illúziójának összeomlásaként fogja fel, az irodalmi hermeneutika viszont az olvasás/megértés mindenkor részlegességének tételéből kiindulva éppen hogy az irodalmi szöveg állandó *megújulási* potenciálját hangsúlyozza. Az irodalmi szöveg sohasem integrálható teljesen egyetlen olvasatba, de éppen ezért az invenciózus értelmezések a be-nem-váltott értelemlehetőségeket (Jauss) válthatják valóra. L. Varga Pétert alapvetően ez az *intermediális* (a betű, könyv, a kép, a mozgókép és a zene által hordozott/formált értelempotenciál) és *időbeli* köztesség termelte – megmutatkozó és eltűnő - materialitás foglalkoztatja, az ebben rejlő, kimunkálható interpretációs mintázatok deleje, s az így értett, fürkész olvasás eseményszerűsége.

A teoretikus kontextus hatékony fölépítése vonatkozásában némiképp meglepő az az exkurzus, az a diskurzív kirándulás, melyet a disszerens a “természettudományok önreflexiójának” dzsungelébe tesz. Magam csak igen korlátozott mértékben vagyok járatos a tudományfilozófia területén, de ezzel együtt is az a benyomásom, hogy a disszertációra egyébként nem jellemző teljesítményingadozás itt érhető leginkább tetten. Az L. Varga Péter által sokszor bravúrosan véghezvitt diskurzusok közötti mozgás, főleg abban a tempóban, ahogyan ezt ő kivitelez, vagyis hogy egy-egy kontextus megképzésére vagy akár élesebb, határozottabb felidézére voltaképpen nagyon kis teret hagy, itt minden invenciózussága, s tudományos korrektsége mellett is azzal fenyeget, hogy nem számol kellőképpen a diskurzusok közötti azon különbségekkel, melyek az elemzett probléma összetettségének megértéséhez alighanem nagyban hozzájárulhatnának. A dolgozatíró itteni kommentárjának elmaradó distinkciói olykor túl gyorsnak, s nem kellően körültekintőnek mutathatnak bizonyos következtetéseket. Már az sem biztos, hogy Nietzsche “korszerűtlen elmélkedésének” igazságra vonatkozó megállapítása autentikus kiindulópont-e a természettudományok “igazságkeresésének” tekintetében. Mert a humántudományok és a

természettudományok fogalom- és modellalkotásának mechanizmusa - a fogalmak idézet-jellege, s így a nyelv működésének hallucinatív természete – közötti hasonlóság nem jelenti egyúttal a diskurzusok működése közötti különbség elenyészését. Ez pedig a (71-es jegyzetben) hivatkozott Merleau-Ponty megállapításából is kiolvasható: a nyelvfilozófiaiilag reflektált bölcsészek és a hatékonyan működő természettudósok máshogy gondolják el a *nyelv, s a nyelven túli* kapcsolatát: míg előbbieket a kettő stabilizálhatatlan viszonya foglalkoztatja, addig az utóbbiak – funkcionálásuk érdekében – megfedkeznek vagy igyekeznek megfedkezni (nyelvi) modell és modellezett megszüntethetetlen különbségéről. Ahogy – az esemény és megfigyelés szoros összefüggését bizonyító - Einstein a fogalmak és az érzéki élmények közötti szükségszerű mediális “fordításról” is csak annyit tartott fontosnak leszögezni, hogy annak egyedüli mutatója “érzéki élményeink rendezésének sikeressége” (32. lap), vagyis a modell hatékonysága. Természetesen igazuk van azoknak a természettudósoknak, akik a bölcsészek szemére lobbantják a relativitás félreértését és totalizálását, s arra is joggal hívják föl a figyelmet, hogy tudományos diskurzusukban a nyelviségnek (így a retorikának és a fikcionalitásnak) lényegesen kisebb szerepe van, mint azt a “túloldalon” sokan vélelmezik, de ez még nem jelenti azt, hogy pl. a “túlzó formalistákkal”, vagyis a léha bölcsészekkel vitatkozó Sokal filosz-paródiáját a szellemtudományok pertinens megrendítéseként kellene értenünk, hiszen játszi csúsztatásokkal teli szövege éppen azt is példázza, amivel a természettudósok ritkán foglalkoznak, a nyelviségnek azt a megtévesztő erejét, amely a *kogníció és a performativitás eldönthetetlenségéből* ered. A nyelvnek abból az aspektusából, amit viszont éppen a nyelvfilozófia, a dekonstrukció, vagyis az “eltévelyedett” bölcsészek egy nem jelentéktelen diskurzusa állított a középpontba. A természettudomány és a kultúratudomány kölcsönös akceptálhatóságának lehetősége alighanem egymás mérvadó – s megszüntethetetlenül különböző - kontextusainak megismerésében, nem pedig leépítésében rejlik. Elnézést az értetlenkedésemért, de őszintén szólva ez idő szerint nem látom tisztán az irodalom (poétika) és az evolúció (47. lap), valamint a memetika és az irodalmi(-kulturális) hatástörténet (57. lap) „párhuzamosságainak” kiaknázhatóságát sem. Az igazán gondolatébresztő és hatékony biológiai modellek igencsak nehézkesen vethetők ugyanis egybe a *kultúraalkotta* és *kultúraalkotó* ember produktumával, a “legszebb érzécsalódással”, amelyben a biológiai tározókkal szemben komoly szerep jut nemcsak a kulturálisan kondicionált érzékszervi szelekciónak, hanem az anyanyelvnek is.

Mindez persze vitatható, L. Varga Péter kiváló elemzői teljesítménye viszont aligha. A *Bevezetésben* előrebocsátott *módszertani sematika* szerint a disszerens olyan történeti áttekintésre vállalkozik, amin elsősorban a költői-írói nyelv, a zene és a mozgókép intermediális összjátékára, s az így előálló esztétikai tapasztalat változékonyságára figyelő elemzéseket ért. A hang, a tekintet megalkotódásával együtt járó intermediális effektusoknak, a mediális materializáció visszaható műképző hatásának tüzetes és szakavatott vizsgálata valamennyi esetben a(z írás)művészeti eljárások karakterizálásának fő szempontja, azt mondhatnánk, hogy a disszerens „médiomolvasás-történetének” ez a leginkább, legpontosabban és leghatékonyabban érvényesített elemző-értékelő mechanizmusa. Ebből a távlatból a szöveg (kép, mozgókép) gondosan és változatosan kimunkált „partitúrájának” eleddig be-nem-váltott értelemlehetőségei által próbára tett olvasó megnyíló szabadsága (a másik-lét lehetősége) a legfőbb érték. A kitűnő verselemzések, illetve verselemzés-részletek (*Az eltévedt lovas, Óda, „Költőnk és Kora”*) rendre számolnak a lírai szöveg szukcesszivitást kiterítő eseményszerűségével, stabilizálhatatlan térbeliségével, s így az újraolvasásnak való fokozott kitettségével. Az avantgárd verstechnikák (pl. *Számozott versek*) ötletes jellemzése számos hozadékkal jár a deszemiotizációs eljárások újraértésének vonatkozásában. Remek regény-elemzéseket (*Film, Glamoráma, Holdpark*) olvashatunk, olyanokat, amelyek különösen precízen és érzékenyen bánnak az intermediális (szövegi-képi-mozgóképi) egymásba-íródások mintázataival. A Mészöly-regény mediális átbillenéseinek mesteri

elemzése például rámutat az optikai médium metaforája és az írás (papír, betű) anyagisága, a „kamera” archiváló funkciója és a „rendezés” nyelvi-antropomorfizált síkja közötti oszcillációra. Az Ellis-regények filológusi erőnyeket csillogtató, invenciózus interpretációi méltán teljesítik be a disszertáció elemzési sorát, megmutatván, hogy L. Varga Péter több tárgyterületen is otthonosan mozgó, különösen képzett és máris fölöttébb gyakorlott kultúrszemiotikus. Még akkor is, ha a módszertani megfontolásokhoz kötődő elemző távlattal és az argumentáció menetével kapcsolatban néhol akadhatnak kifogások. Leginkább az elemzések *pertinenciájával* kapcsolatban, vannak ugyanis olyan sommás részletek, amelyek kevésbé összetettek, gyorsabbak vagy mechanikusabbak, s így elmaradnak a disszertáció nagy részében megfigyelhető igencsak magas szintű teljesítőképességtől. Így *Az eltévedt lovas* értésmódja is árnyalható lenne a deixisek, a fokozás, a variatív ismétlődések és az ebből fakadó részleges tükörszerűség figyelembevételével, meggyőző ereje szintén növekedhetne, ha elmaradna a versszöveg és a „narráció” fogalmának problematikus összekapcsolása (77. lap). Míg a *J. A. szonettjének* interpretációjában fölbukkan a citációs beíródás mellett a modalitás-érték és a központozás értelemkonstituáló szerepe (103.), addig más elemzésekben a versszerűség elemeinek (pl. a rím-technikának) funkcióhoz juttatható vizsgálata jószerével kiaknázatlan marad. A Pelevin-regény allegorézise némiképp bennragad a szemantikai tartományban (pl. 70. lap), máshol - a pl. de Mant is applikáló értekező - az iróniát intencionált alakzatként érti (145. lap).

De mindezeket csak a tökéletességet ostromló érvelés segítéseként említettem. Feltűnővé is csak azért válhatnak ezek az olvasási műveletek, mert egy sodró erejű, s túlnyomórészt meggyőző, sőt érdekesítő érvelés részei. Vagyis általuk nem érhető tetten jelentékeny eredményességbeli ingadozás. L. Varga Péter disszertációjának magas színvonala, tudósi habitusának megingathatatlan igényessége a biztosíték rá, hogy egyaránt képes lehet irodalomtörténet-írói munkássága teoretikus bázisának árnyalására és olvasói műveletsorainak még gondosabb kidolgozására. Mindazonáltal értekezése a magyar és az angolszász irodalom fontos területéről ad rendszerező igényű képet, miközben az irodalomtudomány legfogasabb kérdéseivel foglalkozik. Munkája jószerével makulátlan, magas színvonalon elméleti igényű, tudósi erőnyeket mutató, tisztázó erejű, vitákra okot adó kezdeményezés. Messzemenőleg teljesíti a PhD-dolgozatokkal szemben rendszerint támasztott elvárásokat. Mindezeket figyelembe véve javaslom L. Varga Péter doktori disszertációjának elfogadását és a PhD-fokozat „*summa cum laude*” minősítéssel való odaítélését.

Debrecen, 2009. október 27.

Dr. Szirák Péter
habil. egyetemi docens

Válasz Müllner András és Szirák Péter opponensi véleményére

Minthogy egy alapvető hermeneutikai axióma szerint a megértés – valami megértése, illetve az egymás iránt mutatott megértés – nem a vélemények, illetve véleménykülönbségek párhuzamosságában, azok reflektálatlanul hagyásában merül ki, a tudományos diszkurzus párbeszédkészsége olyan „események” alkalmával is bizonyítani képes önmaga hermeneutikai feltételezettségét, közelebbről: a jóindulat hermeneutikáját, melyek az applikációból hol az áthasoníthatóságokat, hol pedig éppen a különbségek, az idegenség, a másság meglétét érik tetten nagyobb hangsúllyal. Éppen ezért köszönöm mind Müllner András, mind Szirák Péter szakmai hozzászólását doktori disszertációmhoz.

Az opponensi vélemények a dolgozat értékelésekor számot vetnek a munka célkitűzéseivel, illetve annak irodalomtudományos – elméleti –, valamint történeti jellegű dilemmáival. Ennek során több komponens együttes összjátéka alapozza meg az értékelések szituáltságát, melyek közül az egyik legfontosabb a *közös szakmai kérdésekhez* való affirmatív viszony (vagyis, hogy a téma: a kommunikatív, közelebbről az irodalmi materialitások és a közvetítés különböző formái, valamint a hermeneutika, közelebbről az olvasás és értelmezés különös, kihívásokat rejtő egymásnak feszülése mindannyiunk számára evidens, sőt érdekes kérdéseket vet föl). A másik komponens a *szakmai narráció*, az – idézem Szirák Pétert – „szigorú és következetes szaknyelv”, mely „erősen önreflexív, s igyekszik tudatosítani saját értelmező műveleteinek státusát és érvényességi határait”, s így, jó értelemben, „komoly kihívássá teszi” az értekezéssel kezdeményezett párbeszédet.²⁸ És amely nyelv ugyanakkor azzal a veszéllyel is fenyeget, hogy „készen kapott” vagy „mechanikusan alkalmazott” diszkurzusmintákat idéz, hiszen amint Müllner András fogalmaz: „itt [...] a kései (mediálisra hangolt) recepcióesztétika speciális nyelvéről van szó (ez elsajátítható)”.²⁹ Amellett, hogy némiképp talán problematikus (egy) a valóban nem a legegyszerűbb, ám precízen közvetítő, következetesen beszélhető nyelvet egyáltalán valamilyen humáandiszkurzushoz társítani, pontosabban: azzal azonosítani (a kifogásolt szintaktikai szerkezetek, egyebekben, mondattani áttekintéssel megkönnyíthetik az értelmezésüket), felszínre bukkanhat egy érdekes különbség, mely végül nagyon is jóindulatúan feloldódni látszik. A „kései (mediálisra hangolt) recepcióesztétika speciális nyelve” ugyanis olyan értelmezői–hermeneutikai tudat feltételezésével kapcsolódhat össze az értékelő szempontrendszer alapján (mondhatjuk: az értékelő horizontjában), mely hermeneutikai beállítottság úgyszólván „hasznosítja”, de nem feltétlenül „sajátítja át” a dekonstrukciós értést, értésmódot, így a hermeneutikai és antihermeneutikai koncepciók, a hatástörténet szűkebb poétikai jelenlétének, valamint szöveg és élmény kapcsolatának kontextusában elmarasztalhatóvá teszi az értekezést, miszerint – egyes interpretációk esetében például – a „Derrida-idézetek valóban nem többel, csak »érdekes kiegészítéssel szolgálhatnak«”.³⁰ Tudományos „iskolák” vagy nézetrendszerek – szándékosan nem használom a „hitrendszer” szót, erről azonban kicsit később – itt kiolvasható egymásnak feszülése (vagy éppen ennek elmaradása?) mégis hermeneutikai szinten oldódik a bírálat zárlatában, amikor is elhangzik, „az egyet nem értésnek” az oka inkább a „tudományos álláspontunk különbsége. Az értekezés nyilvánvalóvá tette, hogy honnan nézi L. Varga Péter az irodalomnak nevezett jelenséget, és ez hozzásegített ahhoz, hogy lássam, honnan nézem én. Ennek folytán [...] nem tudok hibákról, csak eltérésekről beszámolni.”³¹ – Jelöljön bármit is a nézőpontokra tett utalás,

²⁸ Szirák Péter: Opponensi vélemény, 2-3. lap

²⁹ Müllner András: Opponensi vélemény, 1. lap

³⁰ Müllner András, 5. lap

³¹ Müllner András, 5. lap

interpretációs manővert, módszertant vagy tudományos „iskolát”; illetve az értekezés „hozzásegítése” a saját nézetek elhelyezéséről jelöljön bár nagyon konkrét elhatárolódást, a különbségek ilyen értelemben vett – hermeneutikai alapozottságú – akceptálása, az irántuk mutatott türelem és megértési szándék bizonyossá tette számomra, hogy a kortárs humántudományi diszkurzusokban létrejöhet a párbeszéd, akkor is, ha annak jelen ponton éppen csak az alapjait fektethetjük le. Engedjék meg, hogy ennek kapcsán néhány mozzanatra utaljak, illetve árnyaljam az észrevételeket.

Amint többek közt Bourdieu-ra hivatkozva az értekezésben szintén utaltam rá, a tudománynak már az intézményi, illetve az úgymond köztudatban, továbbá a piacon szemlélt szituáltsága olyan kiélezett vélemények formálására készíthet, melyek talán éppen a „tudománypiac” – elsősorban pedig a bölcsélet – széttartó színessége, kulturális etikája (stb.) okán eltérítheti a figyelmet az igazságértékkel rendelkező dolgok eltérő helyezkedéséről és nehézkedéséről. Nyilvánvalóan könnyű (lenne) elmarasztalni például Dawkinst mint kultúrszemiotikust vagy filozoft (egyébként bárki, aki alaposabban ismerni kívánja munkáit, más aspektusból is szemlélheti e dilemmát); azt azonban szükségesnek látszik nyomatékosítani – hadd utaljak erre kicsit részletesebben –, hogy a tudományosságról és igazságértékekről folyó vita abban az értelemben ugyancsak közvetített, mediális, hogy a vita hevében megfedkezünk az elhangzó kijelentések tágabb kontextusáról. Így tehát, amikor Dawkins az antropológus kollégájával vitatkozik a Hold státusáról, akkor – egyébként igenlően hivatkozva a kultúrákat saját összefüggéseik közt tanulmányozó antropológusokra, mely szöveghelyre magam is rámutatok az értekezésben – nem kisajátító beszédaktusként értelmezhető a kijelentés, miszerint „mindannyian tudjuk, mi igaz és mi nem”, hanem *az igazságértékekhez való eltérő viszonyok reflektálásának* beszédaktusaként. (Nem beszélve arról, hogy a bírált Hold-precedens, illetve a bírálatban ehhez társított beszédaktus két különböző helyen, két különböző esetre vonatkoztatva hangzik el.)

Az igazságértékekhez való eltérő viszony tettenérése azonban csak annyiban a természettudományok kérdése, amennyiben saját kutatási eredményeik vagy módszertanuk nem képezik tőlük idegen diszkurzusok eltérő argumentációs terepének részét helytelenül, illetőleg általuk a tudomány státusa jobban megismerhető, gazdasággal, intézménnyel, iskolákkal együtt. A tudománynépszerűsítés pontosan ebben a megismerésben érdekelt, véleményem szerint éppen ezért nem vádolható leegyszerűsítéssel vagy közhelyességgel. Figyelembe véve ugyanis ennek diszkurzív és etikai összefüggéseit, a(z) egyébként szándékos) retorikai túlzások esetén is átsajátíthatók, vagy legalábbis *megérthetők* annak indokai. Ami pedig a tudomány hagyományhoz, elődökhöz való viszonyát illeti, nos, elég Dawkins egyik hivatkozott könyvének, *A vak órásmester*nek pusztán az előszaváig jutni, hogy a közös munka alapjainak lefektetését olvassuk (a darwinizmusról szóló könyvek közt „sok kiváló és informatív van, és ajánlatos jelen könyvvel együtt elolvasni őket”),³² illetve az első fejezetéig, hogy lássuk, már magának a szóban forgó könyvnek a címe és tudományos viszonyulása is a bíráló által hivatkozott William Paley-ből indul ki: „A címben szereplő órásmestert a tizenkilencedik században élt teológus, William Paley egyik híres tanulmányából kölcsönöztem. *A természet teológiája avagy létbizonyítékok és az isteni ténykedés jelei a természetből levezetve* című művét 1802-ben publikálták: mindmáig ez érvel legmeggyőzőbben Isten léte mellett. Ez az a könyv, amit nagyon csodálok; szerzője – amíg élt – el tudta érni azt, amiért most én harcolok. Egy dologhoz szenvedélyesen ragaszkodott: a hitéhez – és egyáltalán nem sajnálta a fáradságot, ha arról volt szó, hogy mondanivalóját a legvilágosabbá tegye. Sajátos tisztelettel övezte a élővilág összetettségét, és látta, hogy szükség van valami különös és átfogó magyarázatra. Az egyetlen dolog, amit elrontott [...] éppen maga a magyarázat. A vallási hagyománynak megfelelően »derítette fel« a titkot,

³² Richard Dawkins: *A vak órásmester*. Ford. Síklaki István és mások, Kossuth, Budapest, 2005, 7.

azonban ezt tisztábban és meggyőzőbben tette, mint bárki őelőtte. Az igazi magyarázat gyökeresen más, és azzal várnunk kellett minden idők egyik legforradalmibb gondolkodójára, Charles Darwinra.”³³ – Ami pedig a tudományos forradalmak szerkezetét illeti, Kuhn az, aki fejtegeti, a forradalmakat pontosan a hagyomány, a tudományos múlt nagyon is szigorú el- (nem pedig ki)sajátítása, ismerete, tehát a felkészültség alapján „lehet” kiobbantani (ezt Bourdieu érvelése a tudomány „belépési adójának” definíciójával egészíti ki). A változásokat és a tiszteletet illetően pedig, nos, ismét az elmarasztalt Dawkins egy népszerűsítő cikkét – vagyis, a szövegösszefüggések tisztázása végett: nem szűken szakmai, azaz mondjuk molekuláris biológiai eszmefuttatását – idézném: „Konrad Lorenz, az etológia atyja – a rá jellemző túlzással – nem győzte hangsúlyozni, milyen lelkes izgalommal várja reggeli előtt legalább egy kedvenc hipotézise megdöntését. De tény, hogy a tudósok tekintélyét, sokkal inkább, mint mondjuk a jogászokét, orvosokét vagy politikusokét, határozottan emeli társaik körében, ha nyilvánosan beismerik tévedéseiket. Oxfordi egyetemi hallgatói éveim egyik meghatározó élményére akkor került sor, amikor egy amerikai vendégelőadó bizonyítékokkal alátámasztva meggyőzően cáfolta a zoológiai tanszékünk mélyen tisztelt idős professzorának kedvenc elméletét, mely elméleten mindannyian felnevelődtünk. Az előadás végén az idős ember felállt, odament az amerikaihoz, melegen megrázta a kezét, és érzelmektől átfűtött hangon kijelentette: »Kedves kolléga, hadd mondjak köszönetet önnek. Tizenöt éven át tévedésben éltem.« Vörösre tapsoltuk a tenyerünket. Ugyan melyik másik mesterségben tapasztalhatunk ekkora nagylelkűséget a beismert tévedések iránt?»³⁴

Tehát igazság és tévedés képlékeny, tudományközi és tudományon belüli szempontból egyaránt releváns dilemmája olyan alázatot is jelenthet, mely szinte egyedül a tudomány sajátja, és noha a nyelvi közvetítés szerteágazó velejáróit másként és másként ítélik meg a különböző tudományok képviselői – remélhetőleg termékeny összjátékot hozva létre, nem pedig befagyasztva a szétartás alakzatait –, alighanem a megismerés és megértés szempontjából mégis csak érdemes rábólintani az olyan keményebb hangú kijelentésre egyaránt, melyet ugyancsak Dawkins tesz legújabb, egyébként szintén remek és lebilincselő munkájában, *A legnagyobb mutatóványban*, saját tudományterületére vonatkozóan, és amelynek lényege itt példa lehet egy általános tudományos elvárásrendszerre: „Jó lenne, ha az evolúciót ellenzők vennének maguknak némi fáradságot, és megismerkednének annak az elméletnek az alapelemeivel, amellyel szembehelyezkednek.”³⁵

Ezek a kontextusukból kiragadott, mégis, reményeim szerint akceptálható példák nem elsősorban a biológiával vagy a genetikával akarnak példálózni az irodalomtudományra, vagy annak diszkurzív stratégiáira nézve, hanem a tudományossághoz való viszonyt igyekeznek fölmutatni az itt még bináris oppozícióként érzékelt két nagy diszkurzusban, illetve lehetőség szerint azok között. (Ily módon – Szirák Péter kérdésére utalva – például a memetika ugyancsak innen nézve válhat érdekessé vagy relevánssá az irodalomértés számára, melynek kiaknázhatósága jelen pillanatban azért nem látható [még], mert eddig föl sem merült a lehetősége.) A későbbi kutatások tehát arra irányulhatnak, ezek a stratégiák a medialitás aktuális dilemmái közt is miképp tehetők beszédessé, sőt akár nyereségessé: hiszen a tudomány olyan médium lehet, melynek a technológiai igen, de technikai meghaladhatósága nem feltétlenül tehető kérdésessé. „Föltehető ugyanis – írja egy helyütt Kulcsár Szabó Ernő –, hogy éppen a medialitás, illetve annak kultúraalkotásban játszott szerepe bizonyul olyan metszéspontnak, ahol találkoznak az irodalom és más világértelmezési formák diszkurzusai az apparatuális technikákkal, az intézményi feltételekkel és a szociális-gazdasági áramlás impulzusaival. Hisz például csak ebben az összefüggésrendszerben szemlélve ismerhetők föl

³³ Dawkins: *I. m.* 15-16.

³⁴ Dawkins: *Szivárványbontás*. Ford. Kertész Balázs, Vince, Budapest, 2001, 43-44.

³⁵ Dawkins: *A legnagyobb mutatóvány. Az evolúció bizonyítékai*. Ford. Kelemen László, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009, 171.

azok az – esztétikai tapasztalat történeti leírhatósága szempontjából olyannyira nélkülözhetetlen – összefüggések is, amelyek kultúrarcheológiai úton tették beláthatóvá, miként kondicionálják történetileg változó kulturális technikák nemcsak a hang, szöveg és írás kapcsolatát, a jelentésképzés nyelvi eljárásait vagy az irodalmi olvasás formáit, hanem egyáltalán: az észlelés antropológiai körülményeit, mechanizmusait is.”³⁶ Ehhez azonban hozzátehetjük: a tudomány mint olyan nem történeti–kulturtechnikai médium. Amint nem feltétlenül tételezhető tudományos „hitrendszer” sem, hiszen a hit olyan dolog, melynek tárgya nem szorul bizonyítékra. Ami az irodalom értő tanulmányozására nézve annyit jelent, hogy a szövegszerűen igazolható, mert poétikailag tettenérhető műveletek az olvasás, a jelentésképzés szintjén olyan pluralitással kell, hogy rendelkezzenek, mely a megértés során nem annyira az „egyet nem értés”, mint inkább a „másképp értés” álláspontjára helyezheti az értelmezőket. Ez alkalommal egyetértésből és másképp értésből is tanulhattam, amit még egyszer köszönök. Egyáltalán azt, hogy munkám vitaindító lehetett. Remélem, a kérdésirányok ezt követően még világosabban kirajzolódnak majd, és termékeny viták résztvevőiként léphetünk be újra ebbe a párbeszédbe.

L. Varga Péter

Budapest, 2009. november 1.

³⁶ Kulcsár Szabó Ernő: *I. m.* 9.

L. Varga Péter

Tudományos referenciák

Tudományos előadások

Oktatás

2005-2008: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék. Kurzusok, előadások és szemináriumok a kommunikáció- és médiaelmélet, kulturális közegek, medialitás, művészeti kommunikáció témakörben, előadások a Kommunikációs Tanszéken kritikai kultúrakutatás, társadalmi kommunikáció, művészeti kommunikáció, identitás és kommunikáció témakörben. Továbbá a Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszéken szemináriumok kultúra- és médiatudományok, 20. századi irodalomelmélet, irodalomtudomány, irodalmi hermeneutika, az irodalomtudomány kulturális fordulata, kulturális közegek, medialitás, medialitás és materialitás az irodalomban, intermedialitás, kommunikáció- és médiaelmélet, költészet- és prózaelmélet tárgyban.

2009-: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet. Irodalomelmélet, kultúratudományok, összehasonlító költészetelmélet és -történet

Konferencia-szereplések

1. 2003: Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Társadalomtudományi Szekció, Médiaelmélet tagozat. (Debrecen) A dolgozat címe: *Identitásképzés és normateremtés a heavy metál szubkultúrában. A Metal Hammer magazin retorikája.* (I. helyezés)
2. 2004: „A hetvenes évek elfeledett magyar írói” konferencia. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Az előadás címe: *Miről beszélünk, amikor kánonról beszélünk? Lengyel Péter egy regényének recepciójáról.*
3. 2004: „Szétfolyóirat. Folyóiratkultúránk az elektronikus kor szemszögéből.” Nemzetközi Konferencia, Budapest, MATÁV székház. Az előadás címe: *Az identitásképzés alakzatai a Metal Hammerworld magazinban.*
4. 2004: A „Minimalizmus a művészetekben” elnevezésű konferencia megszervezése Pécsen. Előadás a konferencián. Az előadás címe: *A popkultúra mint minimalista kód Bret Easton Ellis és Jay McInerney prózájában.*
5. 2005: Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Társadalomtudományi Szekció, Kommunikációtudomány tagozat. Budapest, Corvinus. A dolgozat címe: *Képiség, medialitás, identifikáció a heavy metál szubkultúrában.* (II. helyezés)
6. 2005: „Kortársunk, József Attila”. Nemzetközi Konferencia, Maribor, Szlovénia, Maribori Egyetem, Pedagógiai Kar. Az előadás címe: *Szocializmus vagy retorika.*
7. 2005: V. Kerényi Károly Konferencia. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar. Az előadás címe: *Szocializmus vagy retorika. József Attila „szocialista” versei.*
8. 2005: „Somorjai Disputa III.” Nemzetközi Konferencia, Somorja, Szlovákia. Kerekasztal-konferencia.

9. 2006: „József Attila és az avantgárd”. Konferencia, Pécs, Csorba Győző Megyei Könyvtár. Az előadás címe: *József Attila proletárköltészete és az avantgárd*.
10. 2007: „A Kassák-kód”. Nemzetközi szimpózium, Érsekújvár, Szlovákia, Csemadok-ház. Az előadás címe: *Az intermediális olvasás lehetőségei Kassák költészetében*.
11. 2008: Zenei hálózatok. Országos konferencia a zenehallgatás és zeneterjesztés online és offline kihívásairól. Budapest, Corvinus Egyetem. Az előadás címe: *A kultuszképzés alakzatai. Ideológiai konstrukciók a populáris zene kritikájában*.
12. 2009: József Attila Kör Tanulmányi Napok. A fiatal magyar irodalom. Petőfi Irodalmi Múzeum. Az előadás címe: *A médium retorikája. Vida Gergely költészete*.

Publikációs lista

Könyvek

1. A metamorfózis retorikái. Tudomány, diszkurzus, medialitás az irodalomban és az olvasásban. (Tanulmányok, kritikák) JAK – PRAE.HU, 2009.
2. Egymásra komponált hangok (Tanulmányok, kritikák) PRAE.HU Kiadó – Palimpszeszt, Budapest, 2009. *(megjelenés alatt)*

Tanulmányok

1. Egy rémtörténet poétikája. *Kalligram*, 2003/9, 82-89.
2. Identitástudat és normaképzés a heavy metál szubkultúrában. A Metal Hammer magazin retorikája. *Prae*, 2003/3, 87-102.
3. „Démonok szabadon”. A horror utolsó paradigmaváltása. *Prae*, 2004/1, 27-32.
4. Kánonképző csataterek. Lengyel Péter Ogg második bolygójának fogadtatásához. *Prae*, 2004/1, 26-32. Újraközlés: H. Nagy Péter (szerk.): *Idegen univerzumok*, Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2007, 123-139.
5. Képiség, intermedialitás, identifikáció a metálzenei kultúrában. *Prae*, 2005/3, 75-91.
6. A jég hátán is megél. Christoph Ransmayr és a posztmodern kalandregény. *Prae*, 2006/2, 79-82.
7. „Kamera által”. A médiumköziség tapasztalata Bret Easton Ellis *Glamoráma* című regényében. *Partitúra*, 2006/2, 123-135.
8. Medialitás és hermeneutika. *Az esztétikai tapasztalat medialitása* című kötetről, *BUKSZ*, 2006/3, 251-255.
9. „...leírni engem nem lehet...” Szubjektum, szöveg és hang Tankcsapda-dalokban. *Prae*, 2006/3, 23-37.
10. Az intermediális olvasás alakzatai. Médiumköziség a líra- és prózaértésben. *Alföld*, 2007/4, 58-79.
11. „... s ami a legtragikusabb az életben, az az egyenes vonal” Jegyzetek Kassákhoz, az avantgárdhoz és az intermedialitáshoz. *Szörös Kő*, 2007/3. 45-49.
12. Líra, hagyomány, „vita”. A *Hagyománytörténet*, és amit ez a szó jelent. *Szörös Kő*, 2007/3. 77-80.
13. A Kassák-kód „felnyitása”. Jegyzetek az avantgárd hagyomány kortárs újraírásaihoz. *Parnasszus*, 2007/ősz, 68-76.

14. Írás, bevésődés, dallam. Költészettörténeti vázlat szövegre és hangra. *Kalligram*, 2007/12, 58-65.
15. A játék médiumai. Mészáros Otto: Poemateria. *Szörös Kő*, 2007/6, 40-43.
16. „És csak parancsod éljen egyedül agyam könyvében”. Az emlékezés betűi: szöveg, anyag és „Bret Easton Ellis” mint metalepszis a *Holdparkban*. *Partitúra*, 2008/1, 95-108.
17. Irodalomtudomány, irodalomtörténet és az „igazság” medialitása. Diszciplínaközi kitekintés az irodalomértés helyzetére. *Alföld*, 2008/11, 42-66.
18. A mém „olvasása”. Memetika és irodalom(tudomány). *Prae*, 2008/2, 30-39.
19. „ami kitöltendő hely marad” – Adalékok a Tandori-poétika materialitásához. *Parnasszus*, 2008/3, 25-28.
20. Az intermediális olvasás alakzatai. Prózaolvasás: metonimikusság és a médiumok transzpozíciója. = Györffy Miklós, Kelemen Pál, Palkó Gábor (szerk.): *Prózafordulat*, Kijárat Kiadó, Budapest, 2008, 70-86.
21. A kultuszképzés alakzatai – ideológiai konstrukciók a populáris zene kritikájában. *Partitúra*, 2008/3, 121-134. Újraközlés: Bárány Tibor, Rónai András (szerk.): *Az olvasó lázadása. Kritika, vita, internet*. Kalligram, Pozsony, 2008, 195-214.
22. „költőből van töltőtoll”. Mediális hurkok Kispál-dalokban. *Prae*, 2008/3, 35-44.
23. Médium és olvasás. Nyelv, optika és fikció a modernség költészetében. = Juhász R. József, H. Nagy Péter (szerk.): *A Kassák-kód*. Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony, 2008, 168-181. Újraközlés: *Alföld*, 2009/7.
24. Tudomány, „metamorfózis”, szöveg. Pelevin metamorjai. *Prae*, 2009/1, 38-46.
25. Medialitás és az „érzékek lehengerlése”. (Douglas Coupland: X generáció.) *Prae*, 2009/2, 15-25.
26. „...a vak kényszeren kívül más nem jut eszembe...” Nyelv, emlékezet, idézet Oravecznél. = Parnasszus, 2009/4, 49-55.
27. A tér nyelve, a nyelv tere. Fiatal prózaírodalmunkról. *Alföld*, 2009/12, megjelenés alatt.

Szakkritika, recenzió

1. Miről beszélünk, amikor a kánonról beszélünk? (Hansági Ágnes: Klasszikus – korszak – kánon) *Iskolakultúra*, 2004/4, 127-130.
2. New York-i útvesztők (Horváth Viktor: ÁT avagy New York-variációk) *Élet és Irodalom*, 2004. június 4, 26.
3. A megértés vitái (Somorjai Disputa 1. Az élő szlovákiai magyar írásbeliség c. szimpózium előadásai. Szerkesztette: Csanda Gábor) *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2004/2, 202-203.
4. A közép keresése (Tózsér Árpád: Milétoszi kumisz) *Prae*, 2004/4, 85-87.
5. Amiről lehet, és amiről nincs már mit mondani (Závada Pál: A fényképész utókora) *Alföld*, 2005/7, 94-98.
6. Vándorlások kora (H. Nagy Péter: Féregjáratok) *Alföld*, 2006/3, 106-110.
7. Apokrif iratok (Halmai Tamás: Amsterdam Blue) *Élet és Irodalom*, 2006. január 13, 28.
8. Tangó és Tarantino Szúnyogréten (Wizner Vég Balázs: Az argentin nő) *Élet és Irodalom*, 2006. március 24, 28.
9. A medialitás létmódja (Történelem – kultúra – medialitás. Szerkesztette: Kulcsár Szabó Ernő, Szirák Péter) *Iskolakultúra*, 2006/3, 135-139.

10. Konc'n'ráció (Rácz I. Péter: Bizonyos értelemben) *Élet és Irodalom*, 2006. július 14, 28.
11. Egymásra komponált hangok (Kovács András Ferenc: Hazatérés Hellászból) *Alföld*, 2006/11, 88-93.
12. Kultusz és szemponthiány. Woody Allen recepciójáról. *Szörös Kő*, 2006/6. 51-53.
13. Minden, amit a szexről tudni akarsz... (Udvariatlan szerelem. A középkori obszcén költészet antológiája.) *Élet és Irodalom*, 2007. január 26, 26.
14. Ablak jövőre, jelenre, (m)ultra (Térey János: Ultra) *Kalligram*, 2007/1, 18-20.
15. A Mészöly-kánon rendje, új határvonalak nélkül (Görözdi Judit: Hangyasírás, csillagmorajlás. Elhallgatásalakzatok Mészöly Miklós írásaiban; N. Tóth Anikó: Szövegvándor. Közelítések Mészöly Miklós prózájához) www.litera.hu, 2007. január 22-től. Újraközlés: *Szörös kő*, 2007/1.
16. Értéktávtatok és az új lírai köznyelv. Stratégiák és lehetőségek (Málik Roland: Ördög; Mogyorósi László: Ingajarat a valóságba) www.litera.hu, 2007. április 2-től.
17. A szivárvány (fel-, meg-)bontása (Vida Gergely: Rokokó karaoke) *Bárka*, 2007/3, 108-111.
18. Bocsánat, nem téves. „Kódvegyítés”, metanarráció és a humánmítosz felbomlása Stephen King *A mobil* című regényében. *Prae*, 2007/2, 71-76.
19. Kód, performancia, közeg (K. Ludwig Pfeiffer: A mediális és az imaginárius) *BUKSZ*, 2007/3, 266-267.
20. Retúrjeggyel a szövegbe (Paul Auster: Utazások a szkriptóriumban) *Élet és Irodalom*, 2007 október 5, 26.
21. A politika „esztétikája”? Jegyzetek Sári B. László *A hattyú és a görény* című kötetéhez (Sári B. László: A hattyú és a görény) *Kalligram*, 2007/11, 86-89.
22. A diskurzusok retorikája: redundanciák, kánonok és interakciók mint kulturalitás (H. Nagy Péter: Paraziták; Hibridek) *Prae*, 2007/3, 90-93.
23. Az élet, a világmindenség, meg minden (Richard Dawkins: Isteni téveszme) *Élet és Irodalom*, 2007. november 23, 28.
24. Nyelvhús (és a köret) (Németh Zoltán: Parti Nagy Lajos) *Alföld*, 2007/12, 104-107.
25. Fabula rasa (Németh Zoltán: Állati nyelvek, állati versek) *Élet és Irodalom*, 2008. február 29, 28.
26. Érzéki észlelés – esztétikai tapasztalat (Nádasdy Ádám: Az az íz) *Bárka*, 2008/1, 112-114.
27. Az irónia közegei (Beke Zsolt: Az irónia hurka) www.prae.hu, 2008. március 9-től. Újraközlés: *Szörös Kő*, 2008/5, 45-46.
28. Értelmiségek, önsorsrontók – és mi, filológusok (Woody Allen: Mellékhatások; Tollatlan jószág; Na, ennyit erről) *Élet és Irodalom*, 2008. május 30, 28.
29. A szív a hang – pop version (Varró Dániel: Szívdezzert) *Alföld*, 2008/7, 105-109.
30. Art Lover – egy szócikk összeállításához (H. Nagy Péter: A betűcivilizáció széttobbantása) *Élet és Irodalom*, 2008. július 25, 28.
31. Az olvasás popularizálása (Benyovszky Krisztián: Bevezetés a krimi olvasásába) *BUKSZ*, 2008. nyár (2), 189-191.
32. A determináció nagyvárosi „tapasztalata” (Farkas Tibor: Pártmobil) www.litera.hu, 2008. szeptember 12-től
33. A rejtély története (Stephen King: A coloradói kölyök) www.kulturpart.hu, 2008. október 6-tól
34. A tudomány provokátorai (Alan Sokal – Jean Bricmont: Intellektuális imposztorok. Posztmodern értelmiségek visszaélése a tudománnyal) www.kulturpart.hu, 2008. október 9-től

35. Szex, drog és önpusztítás (Spiegelmann Laura: Édeskevés) www.kulturpart.hu, 2008. október 16-tól
36. Nietzsche diétáskönyve és a posztmodern öltöny (Woody Allen: Kész anarchia) www.kulturpart.hu, 2008. november 5-től
37. Élet egyenlő boldogság (Cserna-Szabó András: Puszbolt) www.kulturpart.hu, 2008. november 14-től
38. Ez csak játék... (Tandori Dezső: Torlandó szörfpóker) *Kalligram*, 2008/11, 97-98.
39. Dincsvadászat Stephen King módra (Stephen King: Lisey története) www.prae.hu, 2008. december 18-tól
40. Harry Potter visszatér? (J. K. Rowling: Bogar bard meséi), www.prae.hu, 2009. január 25-től
41. Laura álarca (Spiegelmann Laura: Édeskevés) *Csillagszálló*, 4. évfolyam, 2. szám, 23-24.
42. Szürreál élet és halál (Tim Burton: Rímbörtön avagy az Osztrigasrác mélabús halála), www.prae.hu, 2009. március 18-tól
43. A pokol szólítja a poklot (Stephen King: Duma Key) www.prae.hu, 2009. április 2-től. *Újraközlés: Opus*, 2009/1, 62-67.
44. Metallica és filozófia? (William Irwin szerk.: Metallica és filozófia) www.prae.hu, 2009. április 15-től
45. „Egzotikum” és ismerősség (A modern brazil elbeszélés antológiája) *Kalligram*, 2009/7, 152-154.
46. „...kép zuhog át a szón...” (Kovács András Ferenc: Sötét tus, néma tinta) www.prae.hu, 2009. augusztus 11-től
47. „szép embertelenség” (Bajtai András: Betűember) *Élet és Irodalom*, 2009. október 9, 27.
48. „itt másként lakik a szép” (Pollágh Péter: Vörösróka) *Élet és irodalom*, megjelenés alatt
49. A romlás virágai (Krusovszky Dénes: Elromlani milyen) *Kalligram*, megjelenés alatt
50. „Felvillantott szögletekből” – a világ és én (Györffi Réka: Tengerajtó) *Alföld*, megjelenés alatt
51. Médiaisten (és a komment) (Balogh Endre: A parazita) *Alföld*, 2009/12, megjelenés alatt

Külföldi publikációk

2. Vándorlások kora (H. Nagy Péter: Féregjáratok), *Új Szó, Könyvjelző*, Szlovákia, 2005. október 20, 14-16.
3. Konc’n’Ráczio (Rácz I. Péter: Bizonyos értelemben), *Új Szó, Könyvjelző*, Szlovákia, 2006. július 20.
4. Élősködik (H. Nagy Péter: Paraziták), *Új Szó, Könyvjelző*, Szlovákia, 2006. október 18.
5. Kontamináció mint gondolkodás és mint nyelv (H. Nagy Péter: Hibridek), *Új Szó, Szalon*, 2007. október 26.

Fordítások

1. Reinhart Koselleck: Történettudomány és hermeneutika. *Partitúra*, 2006/1, 5-18.
2. Hans-Georg Gadamer: Hermeneutika és nyelv. *Partitúra*, 2006/1, 19-24.

3. Roberto Simanowski: Holoköltészet, bioköltészet és a digitális irodalom. A close reading és a fogalomhasználat körüli vita. = *Narratívák* 7. szerk. Fenyvesi Kristóf, Kiss Miklós, sorozatszerkesztő: Thomka Beáta, Kijárat Kiadó, Budapest, 2008, 102-122. (Kálmán C. Györggyel közösen)

Kísérőszövegek

Halmai Tamás: *Amsterdam Blue*, JAK – L'Harmattan, Budapest, 2005. *fülszöveg*

Hivatkozások, citációs lista

1. H. Nagy Péter: Hubbard horrorja: Rettegés, *Prae*, 2004/1, 25, kötetben: uő: *Féregjáratok*, Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2005, 124. Hivatkozott tanulmány: *Egy rémtörténet poétikája*.
2. Havasréti József: A kaleidoszkópon kívül/belül: a kritikai kultúrákutató Magyarországon, *Helikon*, 2005/1-2, 155, 158, 163. Hivatkozott tanulmány: *Identitástudat és normaképzés a heavy metal szubkultúrában*.
3. Havasréti József: A kaleidoszkópon kívül/belül: a kritikai kultúrákutató Magyarországon, *Helikon*, 2005/1-2, 158, 163. Hivatkozott tanulmány: „*Démonok szabadon*”.
4. *Helikon*, 2005/1-2, 181. Hivatkozott tanulmány: *Identitástudat és normaképzés a heavy metal szubkultúrában*.
5. Tófalvy Tamás: Árnyékbokszolók. Közösség- és ellenségképző stratégiák „though guy” hardcore dalszövegekben, *Szoc.reál*, 2005 október, 10. szám, 55. Hivatkozott tanulmány: *Identitástudat és normaképzés a heavy metal szubkultúrában*.
6. Tófalvy Tamás: Árnyékbokszolók. Közösség- és ellenségképző stratégiák „though guy” hardcore dalszövegekben, *Szoc.reál*, 2005 október, 10. szám, 55. Hivatkozott szöveg: *A rendszer anomáliája*.
7. Bombitz Attila: Mielőtt elsötétül – Tanulmány Závada Pálról, *Híd*, 2005/9, kötetben: uő: *Akiket ismerünk, akiket sohasem látunk*, Kalligram, Pozsony, 2005. Hivatkozott kritika: *Amiről lehet, és amiről nincs már mit mondani (Závada Pál: A fényképész utókora)*
8. Sánta Szilárd: Áttételek (H. Nagy Péter: *Paraziták*), *Új Szó, Könyvjelző*, 2006. július 20, 7. Hivatkozott kritika: *Vándorlások kora (H. Nagy Péter: Féregjáratok)*
9. Fekete J. József: A fikció ártalmatlan térségeiben, www.ujnautilius.info, 2007. február 12-től, hivatkozott tanulmány: „*Démonok szabadon*.” *A horror utolsó paradigmaváltása*
10. Csanda Gábor: A Szörös Kő a negyvenes bűvöletében, *Új szó, Szalon*, 2007. szeptember 8, 13. Hivatkozott tanulmány: *Líra, vita, „hagyomány”*
11. Csanda Gábor: A Szörös Kő a negyvenes bűvöletében, *Új szó, Szalon*, 2007. szeptember 8, 13. Hivatkozott tanulmány: „*s ami a legtragikusabb az életben, az az egyenes vonal*”
12. Beke Zsolt: Minőség és dilettantizmus. A „szlovákiai magyar” irodalom egy éve. <http://www.litera.hu/print.ivy?artid=202bff4d-a6db-4627-813a-0ca26cb30686>
Hivatkozott tanulmány: *Líra, vita, „hagyomány”*
13. Tózsér Árpád: Klumpa. *Szörös Kő*, 2007/6. Hivatkozott tanulmány: *Líra, vita, „hagyomány”*

14. Lapis József: Misztérium. www.deol.hu, 2008. júliustól, hivatkozott kritika: *A szív a hang – pop version* (Varró Dániel: Szívdezzert)
15. Valuska László: A nagy árokbetemető regény. www.konyves.blog.hu, 2008. november 11-től, hivatkozott kritika: *A determináció nagyvárosi „tapasztalata”* (Farkas Tibor: *Pártmobil*)
16. Lapis József: Hol az „igazság”? www.deol.hu, 2008. november 26-tól, hivatkozott tanulmány: *Irodalomtörténet, irodalomtudomány és az „igazság” medialitása*
17. Urfi Péter: Mozgolódás és figyelem. www.revizoronline.hu, 2009. január 5-től, hivatkozott tanulmány: „*költőből van töltőtoll*”. *Mediális hurkok Kispál-dalokban*
18. Vida Gergely: Nonszensz történetek. www.szmit.hu, 2009. februártól, hivatkozott kritika: *Fabula rasa* (Németh Zoltán: *Állati nyelvek, állati versek*)
19. Boros Ambrus: A legújabb Partitúráról. *Új Szó*, 2009. január 25, hivatkozott tanulmány: *A kultuszképzés alakzatai. Ideológiai konstrukciók a populáris zene kritikájában*
20. H. Nagy Péter: Mém Wars. AB-ART Kiadó, Pozsony, 2009. Hivatkozott kritika: *Az élet, a világmindenség meg minden* (Richard Dawkins: *Isteni téveszme*)
21. Péter Árpád: A mémek és a logika. *Korunk*, 2009/4. Hivatkozott tanulmány: *Memetika és irodalom(tudomány)*
22. Darvasi Ferenc: Volt (?) egyszer (?) egy prózafordulat (?) *Kalligram*, 2009/4, 103-104. Hivatkozott tanulmány: *Az intermediális olvasás alakzatai. Prózaolvasás: metonimikusság és a médiumok transzpozíciója*
23. Németh Zoltán: Obszcén női önéletrajz tükörben. *Alföld*, 2009/5, 122. Hivatkozott kritikák: *Szex, drog és önpusztítás* (Spiegelmann Laura: *Édeskevés*) valamint *Perverz szinglik, romantikus álnevek* (Spiegelmann Laura: *Édeskevés – könyvkritika*)
24. Kisantal Tamás: A kritika az kritika, az kritika az kritika. *Prae*, 2009/3, 96. Hivatkozott tanulmány: *A kultuszképzés alakzatai. Ideológiai konstrukciók a populáris zene kritikájában*.
25. Seress Ákos: Irodalmi sakkjátszmák. *Prae*, 2009/3, 104. Hivatkozott tanulmány: *A mém „olvasása”. Memetika és irodalom(tudomány)*

Szerkesztés, szervezés

Szerkesztés

- *Prae* irodalmi és irodalom-, valamint kultúratudományi folyóirat, tanulmány- és kritika-rovat, tanulmány-blokk (2007-től)
- *Partitúra* irodalomtudományos folyóirat, szerkesztőbizottsági tag
- *Írott és olvasott identitás. Az önéletrajzi műfajok kontextusai*. L'Harmattan – Pécsi Tudományegyetem Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék, szöveggondozás
- PRAE.HU általános művészeti portál, szerkesztőségi tag (2007-től)
- Kulturpart.hu kulturális oldal, szerkesztőségi tag (2008-ban)

Könyvbemutatók

1. 2005: Halmai Tamás: *Amsterdam Blue*, JAK – L'Harmattan, Budapest, 2005. Bemutató: 2005. október 17, Budapest, Írók Boltja.

2. 2005: Wizner Vég Balázs: *Az argentin nő*, JAK – L'Harmattan, Budapest, 2005. Bemutató: 2005. november 26, Budapest, Spinoza Ház.
3. 2006: Kovács András Ferenc: *Hazatérés Hellászból*, Magvető, Budapest, 2006. Bemutató: 2006. szeptember 2, Szigliget, JAK-tábor, Esterházy-kastély (Szigligeti Alkotóház).
4. 2008: H. Nagy Péter: *A betűcivilizáció szétrobbantása. Szombathy Bálint szupergutenbergi univerzuma*, Ráció, Budapest, 2008. Bemutató: 2008. június 12, Érsekújvár (Szlovákia). Adria Café.
5. 2009: Bajtai András: *Betűember*, JAK–PRAE.HU, Budapest, 2009. Bemutató: 2009. augusztus 28, Szigliget, JAK-tábor.

Szervezés, moderálás, beszélgetés

1. *Minimalizmus a művészetekben*, konferencia, Pécs, PTE-BTK Kari Tanácsterem, szervezés. 2004.
2. Kritikai szeminárium; Szigliget, JAK-tábor, Esterházy-kastély (Szigligeti Alkotóház), 2006. augusztus
3. JAK-fordítótábor, Nagykovácsi, kritikai szeminárium, beszélgetés Szabó T. Anna költővel, 2007. június
4. Általános Irodalomtudományi Kutatócsoport, ELTE – opponensi előadás, 2008. február
5. A kortárs avantgárd helyzete – programszervezés és moderálás, Budapest, Múcsarnok, 2008. március. Beszélgetőpartnerek: Dánél Mónika, Juhász R. József, Sörös Zsolt, Szentjóby Tamás
6. Beszélgetés Farkas Tibor *Pártmobil* című, a JAK – PRAE.HU kiadásában megjelent regényéről, Szigliget, JAK-tábor, 2008 augusztus. Beszélgetésben részt vett még: Berta Ádám, kérdező: Balogh Endre
7. *Zenei hálózatok. Országos konferencia a zenehallgatás és zeneterjesztés online és offline kihívásairól*. Budapest, Corvinus Egyetem. Programszervezés és moderálás. 2008. október
8. A *Prae* folyóirat mém-számának bemutatója. Beszélgetés. Kérdező: Barta András. Múcsarnok, 2008. október 15.
9. A *Prae* folyóirat kortárs magyar líra-számának bemutatója. Moderálás. Beszélgetőpartnerek: Kulcsár Szabó Ernő, Németh Zoltán, Bedecs László, 2008. november 19.
10. Az irodalomtudomány helyzete – előadás a győri Krúdy Gyula Gimnáziumban, 2008. november 25.
11. József Attila Kör Műfordító Tábor, 2009. június 20-29, Nagykovácsi. Szervezés, moderálás.